

**Національний університет біоресурсів і
природокористування України
Економічний факультет
Кафедра банківської справи та страхування**

Л. М. ХУДОЛІЙ

ПРАКТИКА

ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

\

Київ – 2024

УДК 37. 091. 214. 18: 336 (072)

Рецензенти:

Іванова Т. В., д. н. держ. упр., професор, професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Муранова Н. П., д. пед. н., професор, проректор з науково-педагогічної, освітньої роботи та міжнародних зв'язків ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Мірзоєва Т. В., д. е. н., професор, професор Національного університету біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол №6 від 27.11. 2024 року).

ХУДОЛІЙ Л.М. Практика викладання фінансових дисциплін: навчальний посібник. Київ. ЦП КОМПРИНТ. 2024. 100 с.

Анотація

Навчальний посібник «Практика викладання фінансових дисциплін» підготовлено відповідно до ОПП «Фінанси і кредит» та навчального плану підготовки магістрів зі спеціальності 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Він містить вступ, концептуально-парадигмальні засади і дидактику сучасного освітнього процесу, методiku викладання лекційних і практичних занять з фінансових дисциплін, навчально-методичне забезпечення викладання дисциплін у закладі вищої освіти, організаційні засади навчальної практики з викладання фінансових дисциплін, запитання для самоконтролю, список рекомендованої літератури.

Автор на основі власної багаторічної педагогічної практики і передових досягнень педагогічної науки показує, як початківцю-педагогу спростити входження у професію і отримувати задоволення від спілкування з аудиторією, як підвищити ефективність процесу навчання.

Сподіваємося, що даний навчальний посібник буде корисним для магістрів під час проходження ними навчальної практики з викладання фінансових дисциплін, для аспірантів при проходженні ними педагогічної практики, а також для викладачів-початківців.

Навчальне видання

Підписано до друку:

Формат: 64 x 90 / 16 Друк -різографія Ум. друк. арк.:

Замовлення №

Наклад: 300 прим. ДРУК ЦП «КОМПРИНТ» м. Київ, вул.Предславнинська, 28

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗАСАДИ І ДИДАКТИКА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	9
1.1. Концепція і парадигма освіти в Україні у XXI столітті: науково-практичні аспекти	9
<i>1.1.1. Сутність і значення освіти в сучасному світі</i>	9
<i>1.1.2. Концепція і парадигма освіти в Україні у XXI столітті</i>	12
<i>1.1.3. Перехід на парадигму особистісно-зорієнтованої освіти</i>	16
<i>1.1.4. Завдання для самоперевірки засвоєння матеріалу</i>	18
1.2. Дидактика освітнього процесу	18
<i>1.2.1. Освітній процес</i>	18
<i>1.2.2. Дидактика освітнього процесу</i>	19
<i>1.2.3. Завдання для самоперевірки знань</i>	22
1.3. Психолого-педагогічні аспекти освітньої діяльності	23
<i>1.3.1. Специфіка навчання покоління Z</i>	23
<i>1.3.2. Чому вчить нас досвід зі зміною аудиторій слухачів?</i>	28
<i>1.3.3. Психологія навчання традиційних і нетрадиційних слухачів</i> ...	29
<i>1.3.4. Роль організатора навчання</i>	34
<i>1.3.5. Завдання для самоперевірки знань</i>	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН	37
2.1. Великі і маленькі секрети підготовки та проведення хорошої лекції	37
<i>2.1.1. Чому ми не завжди буваємо успішними викладачами?</i>	38
<i>2.1.2. Як розвивати сміливість і впевненість у собі при публічних виступах</i>	39
<i>2.1.3. Підготовка до лекції</i>	40
<i>2.1.4. Способи покращення запам'ятовування тексту лекцій</i>	44
<i>2.1.5. Головні передумови і секрети хорошого публічного виступу</i> ...	45
<i>2.1.6. Початок і кінець лекції. Як привернути і втримати увагу ваших слухачів?</i>	47
<i>2.1.7. Запитання для самоперевірки знань</i>	49
2.2. Застосування активних методів і різноманітних форм навчання в процесі підготовки і проведення практичних занять з фінансових дисциплін	50
<i>2.2.1. Методи проведення практичних занять</i>	50

2.2.2. Активні та інтерактивні форми навчання в контексті нової парадигми освіти	51
2.2.3. Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп та робота в командах	53
2.2.4. Застосування деяких активних методів і форм навчання при проведенні практичних занять зі студентами-фінансистами у вищій школі	56
2.2.5. Запитання для самоперевірки знань і вмінь	72
РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ...	74
3.1. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін ЗВО	74
3.2. Контроль за ходом засвоєння знань, умінь і навичок	78
3.3. Запитання для самоконтролю знань	82
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН ..	83
4.1. Організація проходження навчальної практики	83
4.2. Оформлення звіту про проходження навчальної практики ..	90
4.3. Підведення підсумків навчальної практики	93
4.4. Запитання для самоконтролю знань і вмінь	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	96

ВСТУП

Навчальна практика з викладання дисциплін є важливою частиною процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Вона формує інтегральні та загальні компетентності магістра, пов'язані із формуванням навичок міжособистісної взаємодії та із здатністю мотивувати людей рухатися до спільної мети, спроможність відповідати за навчання інших.

В результаті цього магістр має доступно і аргументовано представляти результати своїх досліджень усно чи письмово, брати участь у фахових дискусіях, модерувати ці дискусії. Сучасна концепція навчання магістрів передбачає не лише підготовку професіоналів-управлінців, які вмітимуть навчити своїх підлеглих новітнім методам роботи; створюватимуть нормальний психологічний клімат в колективі, який стимулюватиме співробітників до навчання; але й викладачів для коледжів, ЗВО та ін. закладів освіти. Тож магістр по завершенню навчання як програмний результат має доступно і аргументовано представляти результати досліджень, брати участь у фахових дискусіях, повинен мати навички ефективного проведення занять із аудиторіями різного віку і кваліфікації та грамотного комунікування із слухачами.

Виконання програми навчальної практики повинно здійснюватися відповідно до календарного графіку магістра. Ця практика, зазвичай, проводиться протягом двох тижнів у кінці першого чи другого семестру магістратури. До цього моменту студент вже має достатній рівень професійної підготовки, власні наукові напрацювання з певної тематики, принаймні мінімальний досвід (вдалий чи не зовсім) виступів перед аудиторією. Усе це може бути передумовою для формування вмій і навичок з педагогічної майстерності.

Загальна мета навчальної практики з викладання фінансових дисциплін

полягає у тому, щоби виробити у магістра, що спеціалізується на фінансах, банківській справі, страхуванні та фондовому ринку систему педагогічних знань, умінь і навичок щодо підготовки публічних виступів на актуальні фінансові теми в on-line і of-line режимах; створити умови для стимулювання магістра набувати практичний досвід публічних виступів на завершальному етапі навчання перед виходом на виробничу практику та перед захистом магістерської роботи і обранням майбутнього місця роботи.

Загальні задачі практики:

- закріплення теоретичних знань із особливостей навчання учнів нового покоління, засвоєння загальної дидактики і дидактики викладання фінансових дисциплін;
- оволодіння практичними навичками з організації і проведення занять з різними аудиторіями;
- засвоєння психологічних аспектів підготовки хорошої лекції;
- вміння запроваджувати активні форми навчання в процесі проведення семінарських і практичних занять;
- засвоєння навичок підготовки презентаційних матеріалів;
- вміння утримувати увагу слухачів протягом всього заняття;
- правильно оцінювати засвоєння матеріалу слухачами.

У результаті навчальної практики студент має

знати:

- специфіку проведення занять із різними аудиторіями слухачів;
- правила підготовки ефективної лекції чи практичного заняття;

головні передумови і секрети хорошого виступу;

— сучасні методи і форми презентації матеріалу.

вміти:

- правильно підготувати аудиторію до ефективного сприйняття

- матеріалу, що викладатиметься;
- привернути і втримувати увагу слухачів протягом всього заняття;
- донести основну ідею матеріалу, що викладається до слухачів;
- формулювати зміст, цілі навчання, способи їх досягнення;
- застосовувати новітні науково-педагогічні технології, форми контролю;
- презентувати матеріал в режимі on-line і of-line;
- нести відповідальність за ефективність навчального процесу і прищеплювати відповідальність слухачам за результати їх навчання.

Тож перш ніж приступити до проведення різних форм занять із слухачами, до підготовки звіту з практики, захисту звіту, практиканту доцільно було би прослухати чи самостійно опрацювати лекційний матеріал, представлений у першій частині «Дидактика освіти і навчання» та в другій частині «Методика викладання фінансових дисциплін» даного посібника. Це має зняти дискомфорт у спілкуванні педагога-початківця з аудиторією на першому етапі, а в подальшому сприятиме урізноманітненню ним видів занять та використовуваних нових інструментів, спонукатиме викладача до пошуку новітніх методів викладання для кращого засвоєння матеріалу слухачами.

Закономірно можуть виникнути запитання: «А чи є якісь загальні підходи до викладання дисциплін?» «Чи є певна специфіка при викладанні фінансових дисциплін?». На обидва запитання є позитивна відповідь. Процесами навчання і освіти в цілому, їх метою і завданнями, змістом, методами, формами, засобами, організацією, досягненням результатів займається дидактика - складова частина педагогіки. Без розуміння цих процесів не можливо побудувати ефективне навчання. А особливостями викладання спеціальних навчальних дисциплін призначені займатися саме предметні дидактики, які донедавна носили назву методик викладання конкретних дисциплін, в т. ч. і фінансових. Авторка цієї праці пропонує ознайомитися із дидактикою викладання фінансових дисциплін для розробки власних занять

практикантів, щоби кожне заняття в курсі було водночас ефективним і неповторним.

Чим обумовлена особливість викладання фінансових дисциплін? Це дисципліни, які вивчають систему соціально-економічних відносин на макро- і мікро рівнях, які безпосередньо впливають на доходи і видатки країни, ефективність бізнесу та добробут населення. Тому практично кожна з тем стосуватиметься кожного слухача в його іпостасях як громадянина чи професіонала. Якщо на цьому наголошувати слухачам, то це має стимулювати їх інтерес до кращого сприйняття матеріалу заняття. В дидактиці викладання фінансів педагогами накопичено великий арсенал форм, методів та інструментів, які можуть робити слухача дієвим персонажем в кейсах, іграх, які відпрацьовують певні фінансові відносини, що спрощує процес сприйняття матеріалу. Практично у всіх курсах фінансових дисциплін відсутні лабораторні заняття, що дещо спрощує роботу викладачеві, забезпечуючи однаково успішне проведення занять як в of- line, так і в on-line режимах за умов застосування відповідних інноваційних методів та інструментів навчання.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗАСАДИ І ДИДАКТИКА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Концепція і парадигма освіти та навчання в Україні у XXI столітті: науково-практичні аспекти.

Оновлення навчального процесу може відіграти вирішальну роль у тому, щоби надихнути молоде покоління українців на актуалізацію свого потенціалу та стимулювати їх на реформування й побудову нової української економіки – динамічної, конкурентоспроможної і зростаючої

Ірена Корбабіч-Путко

1.1.1. Сутність і значення освіти в сучасному світі.

1.1.2. Концепція і парадигма освіти і навчання в Україні у XXI столітті

1.1.3. Перехід на парадигму особистісно-зорієнтованої освіти.

1.1.1. Сутність і значення освіти в сучасному світі.

Кожна людина, яка призвана навчати інших людей (шкільний учитель, педагог ЗВО, коуч), має розуміти, що вона за певний відрізок часу повинна встигнути сконцентрувати увагу на проблемі, передати певний обсяг систематизованої інформації слухачам, сформувати рівень знань чи навичок слухачів з даної проблеми, розвинути їх інтерес до подальшого опанування піднятих питань. Щоб досягти поставленої мети, викладач повинен розуміти, що результат може бути позитивним лише за умови, що спілкування його з аудиторією може відбуватися в дусі часу; з розумінням того, якою є сьогочасна освіта; на що вона націлена в перспективі; які результати від неї очікуються. Без розуміння цього, таке навчання може бути лише втраченим часом з обох боків, відчутною втратою інтересу до навчання у слухачів та

стресом для викладача - початківця. Тож ефективний освітній процес не може здійснюватися невідповідною людиною. Він є результатом відповідної освіти викладача і його успішної взаємодії зі слухачем.

Поняття «**освіта**» - явище досить різнопланове і залежить від того, під яким кутом його розглядати – процес; результат процесу; соціально-економічний чинник розвитку потенціалу суспільства; галузь, що надає освітні послуги і т. ін. Розглянемо це явище в різних іпостасях.

Більшість вчених-педагогів трактують освіту як процес, за допомогою якого суспільство передає акумульовані знання, вміння та цінності від одного покоління до іншого. Тож у широкому розумінні освіта – це дія чи досвід, які мають формотворчий вплив на спосіб мислення, на характер, на фізичні спроможності людини. Освіту також можна розглядати як комплексне явище, яке є поєднанням навчання, учіння, виховання, самовиховання, соціалізації, тобто усіх процесів, які розвивають, пристосовують, формують особистість.

У вузькому значенні освіту можна розглядати як результат засвоєння особистістю певної системи знань, умінь та навичок і досягнення таким чином певного рівня розвитку розумових, творчих, морально-етичних здібностей особистості, які формують її соціальне обличчя.

А ще освіта то є галузь економіки країни, яка надає освітні послуги членам суспільства, формуючи ВВП.

При цьому освіта разом з наукою є основою розвитку будь-якого суспільства, вони створюють його інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал. Без осучаснення і формування систем освіти і науки на прогресивних засадах не можливо побудувати ні інноваційного, ні високодуховного, ні заможного, ні конкурентоздатного суспільства, яке би сприяло всебічному розвитку його членів. Чого ж ми прагнемо від сучасної освіти? На це питання досить чітко відповів доктор педагогічних наук, академік С. М. Ніколаєнко: «Реалізуючись, як взаємодія учня і вчителя, освіта у демократичному суспільстві має утвердити вільного громадянина не лише

як носія пізнавальних здобутків попередніх поколінь, а й як активного, самодостатнього учасника суспільного розвитку» [1, с.11].

1.1.2. Концепція і парадигма освіти і навчання в Україні у XXI столітті.

Для того, щоби позитивні зміни мали місце в суспільстві, потрібні зміни в усіх галузях; важливо, щоби вони відбувалися в напрямках однонаправлених з основними світовими тенденціями і з найкращим вітчизняним досвідом. При цьому маємо пам'ятати, що освіта – достатньо консервативна галузь (що може, й непогано). Вчені стверджують, що «розвиток системи освіти є така зміна станів, яка відбувається в умовах збереження її основи, тобто якогось вихідного стану, що породжує новий стан» [2].

Складно не погодитись із думкою академіка С. М. Ніколаєнка, що «у XXI столітті небачено зросло значення освіти як соціально-економічного чинника, суспільного стабілізатора, рушія конвергенції класів і соціальних груп. З одного боку, освіта має відіграти важливу роль у створенні гуманнішого світового порядку зі справедливим розподілом економічних благ та прихильною до людини політичною владою. З іншого - європейський досвід переконливо свідчить, що чим вищим є рівень освіти, тим краще живуть люди, тим досконалішими є демократичні інститути»[1, с.10].

Тож розвиток освіти - не є самоціллю. Він виникає в результаті запиту суспільства на якість людського, технологічного ресурсу. Тоді і з'являються новітні концепції в освіті - нові погляди, бачення, які формують науковий погляд на розвиток освіти на довгостроковий період - іноді на десятиліття і

1. Ніколаєнко С. М. *Стратегія розвитку освіти України : початок XXI століття*. Київ: Знання, 2006. 253 с.

2. Мудрик В.І., Школа О.М., Фен Джу. *Нова освітня парадигма як чинник розвитку вищої школи. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В.П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко*. Харків: ВННОТ, 2019. 470 с.

навіть на століття. Їм відповідають новітні парадигми.

На думку П. І. Вишневської «Педагогічна парадигма - це основоположні ідеї, принципи, які згодом будуть аргументовані та експериментально підтверджені вченими і практиками»[3], а законодавча і виконавча влада оформлять їх у закони, постанови.

Додамо до цього, що науковцями-педагогами напрацьована значна кількість класифікацій освітніх парадигм. Досліджуючи ці класифікації український вчений А. Крисоватий [4], виділив чотири основні парадигми освіти в історії людства:

- науково-технократична;
- езотерична;
- гуманітарна;
- вітакультурна.

За першою парадигмою, яка проіснувала протягом багатьох століть, учень був об'єктом педагогічного впливу і виконавцем прописаних йому функцій, мав засвоювати і відтворювати засвоєні знання.

За другою, езотеричною парадигмою учень під охороною вчителя приєднувався до вічної незмінної істини, змінюючи свої людські якості.

За третьою, гуманітарною парадигмою учень є суб'єктом пізнання і в результаті соціальної взаємодії з педагогом стає гуманною особистістю-громадянином.

За четвертою, вітакультурною парадигмою (у ін. авторів особистісно-зорієнтованою) співпраця учня з педагогом та іншими учнями призводить до його саморозвитку як суб'єкта, як особистості, як індивідуальності; як

3. Вишневська П. І. Особистісно-зорієнтований підхід до навчання як один із шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу <https://www.c3n.info/registration/content/ua3459/pages/f16893.html> .

4. Крисоватий А. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. Психологія і суспільство. №1, 2015.С.118 . <https://www.c3n.info/registration/content/ua3459/pages/f16893.html>.

професіонала, що здатний вирішувати складні завдання з врахуванням перспективи.

Всі ці освітні парадигми, доповнюючи одна одну, поступово змінюють одна одну по мірі зміни концепцій або змін, що відбуваються всередині концепції.

Виникає питання: чому ж стає необхідною зміна парадигм і до чого вона призводить?

Зміщення парадигм — це перехід до нової системи правил, до нової гри. Чому такий перехід буває необхідним? Бо в межах традиційних парадигм стає неможливим розв'язання певного кола проблем. Ситуація стає тупиковою.

Зауважимо, що станом на кінець XX - початок XXI століття в українському суспільстві відбулися кардинальні зміни. Стався відхід від адміністративно-командної економіки, взято курс на ринкову економіку, на побудову нових соціально-економічних відносин.

Ці два види економік, як відомо, є антиподами: за формами власності на засоби виробництва (державна - приватна); за способом розподілу виробничих ресурсів (централізований розподіл - купівля на ринку); за способом розподілу кінцевих результатів (розподіл по кількості праці - на власність). А відтак, процеси управління в різних економіках мали бути зовсім різними, і управлятися мали би менеджерами з різною підготовкою і освітою/ За рівнем життя, і за рівнем розвитку науки та освіти на той момент Україна дуже суттєво відставала від провідних країн світу. Це вимагало радикальних змін і у виробничий, а також і в освітній сферах. Тому й концепція розвитку освіти і освітня парадигма мали бути зовсім іншими, будуватися на інших засадах [5, с.18].

Тож, разом із зміною парадигм в економіці, мала суттєво змінитися і парадигма (законодавчо-інструктивна база) в освітній галузі, бо слід було

5. Худолій Л. М. *Методика викладання фінансових дисциплін: Навчальний посібник*. Київ: Європейський університет. 2005. 77с.

готувати якісно іншого спеціаліста, фахівця для ринкової економіки.

Проте, хоч це здається сьогодні абсолютно зрозумілим, знадобилося майже ціле десятиріччя в Україні, щоб серйозно підійти до змін на освітній ниві. Час було згаяно, ми відстали від інших країн і в економіці, і в освіті.

Закономірно виникає питання: «Чому люди так неохоче сприймають зміну парадигм?» Нові парадигми наражають прихильників старої на великий ризик (втрата авторитету, посад та ін.). Тому так складно пробиваються паростки нового в життя у будь-яких сферах, в освіті — так само. При цьому паралельно виникає й інша небезпека - перманентність змін у освітній галузі без апробації до умов країни. Проте без революційних новацій ніколи б не було прогресу [5, с.19].

Зміщення парадигм в освіті, модернізація всіх її ланок відбувалися не лише через зміну соціально-економічного устрою в Україні, а й під дією ряду історичних світових викликів, які освіта мала подолати.

Перед освітньою галуззю більшості країн в кінці ХХ-на початку ХХІ століття постали задачі, які потребували свого кардинального вирішення. Ось деякі з них:

- віднайти раціональне співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх засвоювати;
- забезпечити баланс між патріотизмом і глобалізмом, тобто здатністю жити і діяти в глобальному світі на користь своєї нації;
- сформувати на загальносуспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати і залишатися самим собою, відповідно до своїх природних здібностей;
- виробити у людини здатність до свідомого і ефективного функціонування в умовах глобалізованого, інформаційного суспільства, підвищення її комунікативності;

5. Худолій Л. М. *Методика викладання фінансових дисциплін: Навчальний посібник*. Київ: Європейський університет. 2005. 77с.

- мінімізувати асиметрію між матеріальністю і духовністю, формуванням конструктивізму і утвердженням культури і толерантності.

Для досягнення цих задач необхідно було замінити авторитарну педагогіку педагогікою толерантності, суб'єктно-об'єктні відносини між учителем і учнем на суб'єктно-суб'єктні.

До честі України і тодішнього керівництва освітньої галузі, ми вступили в нове тисячоліття з новою концепцією розвитку освіти, згідно якої освіта ХХІ століття мала перетворитися на освіту для людини. **Стрижнем такої освіти мало стати формування всебічно розвиненої, культурної, відповідальної особистості, яка буде здатною упродовж життя до самоосвіти, саморозвитку; яка вмітиме використовувати набуті знання, вміння і навички для нестандартного вирішення складних проблем у суспільстві з метою зміни власного життя і життя країни на краще.**

1.1.3. Перехід на парадигму особистісно-зорієнтованої освіти

Новій концепції мала відповідати і новітня освітня парадигма. Слідом за Європою Україна обрала парадигму **особистісно-зорієнтованої освіти** і підтвердила це входженням у Болонський процес.

Суттєвим уточненням виглядає роз'яснення Вишневської П.І., що «особистісна орієнтація не є визнанням учня як такого (як індивіда, суб'єкта) віссю освітнього процесу. Такою віссю є його особистість із проєкцією на майбутнє»[3].

Навчально-виховний процес в цій парадигмі представлено :

- учнем як суб'єктом навчання, продуктом своєї власної діяльності;
- активним навчанням;

3. Вишневська П. І. Особистісно-зорієнтований підхід до навчання як один із шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу
<https://www.c3n.info/registration/content/ua3459/pages/fl16893.html>

- регіональним керуванням ресурсами (складання навчальних планів, вибір програм і тривалості навчання);

- використанням сценарних варіантів уроків, забезпеченням різноманітними носіями інформації;

- та ін.

Війна з росією додала нових проблем у сфері освіти України, перш за все, - повернення школярів і студентів до безпечного навчання в режимі of-line. В проєкті оновленої концепції МОНУ «Освіта для успішної країни» (2024 р.) передбачалося, що «результатом фундаментальних змін у галузі освіти має стати збереження та розвиток людського капіталу, створення модернізованого та безпечного освітнього простору, конкурентоздатність українців на ринку праці, успішне відновлення та розвиток країни в післявоєнний період. Ми хочемо підготувати нове покоління українців, які досягатимуть успіхів в сучасному світі та змінюватимуть нашу країну»[6].

Оновлення освіти в Україні може відіграти важливу роль у тому, щоби надихнути молоде покоління українців на активізацію свого потенціалу та стимулювання їх до відновлення і подальшого розвитку вітчизняної економіки.

Стратегічним планом діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року передбачаються пріоритетні напрямки, що охоплюють трансформацію змісту освіти, ролі педагогів і науковців, системи управління та освітнього простору. В основі всіх напрямів трансформації лежить розвиток особистості людини, розкриття її потенціалу на різних етапах життя та забезпечення гнучкості до змін. Ключовими ініціативами цього плану є: запровадження індивідуальних освітніх траєкторій, які уможливають варіативність темпів навчання, збільшать вибірковість дисциплін, полегшать

6. Проєкт концепції МОНУ «Освіта для успішної країни» (2024 р.)

визнання результатів неформальної та інформальної освіти та результатів навчання, здобутих під час академічної мобільності; оновлення стандартів вищої освіти, розвиток дуальної освіти, поліпшення вимірюваності якості освіти через стандартизацію програм; модернізація мережі ЗВО через оптимізацію, розвиток навчально-наукового обладнання, програм дуальної освіти, центрів інновацій і досконалості та ін. [7].

Тож, чи буде майбутнє України щасливим і успішним, буде залежати і від того, як ми зможемо задіяти вирощений інтелект нації, як зможемо реалізувати його в сфері виробництва і суспільної діяльності.

Розуміючи загальні цілі, які ставляться перед освітянами країни на перспективу, маємо орієнтуватися на них при проведенні занять з будь-якими аудиторіями слухачів, у будь-яких формах, з будь-яких дисциплін.

1.1.4. Питання для самооцінки засвоєння знань

- 1. У чому полягає різноплановість поняття « освіта »?*
- 2. Задачі освіти в демократичному суспільстві?*
- 3. Що являє собою « концепція освіти »?*
- 4. Що слід розуміти під розвитком освіти?*
- 5. Що таке педагогічна парадигма?*
- 6. Які основні парадигми освіти відомі в історії людства?*
- 7. Що означає « особистісно-зорієнтована парадигма » в освіті?*
- 8. Чим зумовлюється зміщення парадигм в освіті і чи потрібно воно?*
- 9. В чому полягає різниця між суб'єктно-об'єктними і суб'єктно-суб'єктними відносинами між педагогом і учнем?*
- 10. Які парадигмальні зміни відбулись в освіті України в кінці ХХ століття і чим вони були зумовлені?*

7. Стратегічний план діяльності МОНУ до 2027 року.
mon.gov.ua/ua/strategichnij-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku

10. *Які парадигмальні зміни відбулись в освіті України в кінці XX століття і чим вони були зумовлені?*
11. *Якою є концепція освіти XXI ст. в Україні?*
12. *Які проблеми в освіті загострилися в період пандемії COVID-19 та в умовах повномасштабної війни?*
13. *Уточнити, що є особистісною орієнтацією студента?*
14. *Якими є пріоритетні напрямки трансформації освіти в Україні?*

1.2. Дидактика освітнього процесу

Навчання — складна робота, але на скільки складнішим є навчання вчителів!

Е. Стоун

1.2.1. Освітній процес

1.2.2. Дидактика освітнього процесу

1.2.1. Освітній процес

Для того, щоби зрозуміти, як має бути побудований навчальний процес, щоби досягнути запланованих результатів за відповідний період часу, треба мати уявлення про те, що він є .

У сучасному розумінні **освітній процес** охоплює всі компоненти навчання (хоч так було не завжди): викладача і використовувані ним засоби та методи навчання; учня, який працює в аудиторії під керівництвом учителя і у самостійному режимі вдома.

Натомість, **процес навчання** — це взаємодія учителя і учня. Тож навчання, як один із видів людської діяльності, складається із двох процесів: **викладання й здобуття освіти(учіння)**.

Викладання - діяльність вчителя у процесі навчання, що полягає в постановці перед учнями пізнавального завдання, у повідомленні нових знань, в організації спостережень, у проведенні практичних занять, у керівництві самостійною роботою учнів, у перевірці якості засвоєння знань, умінь і навичок. Вчитель тут головна фігура, ініціатор.

Здобуття освіти(учіння) – цілеспрямований процес засвоєння учнями знань, оволодіння вміннями і навичками з метою їх використання у практичному житті. Основна фігура тут учень.

1.2.2. Дидактика освітнього процесу

Під дидактикою освітнього процесу в сучасному світі розуміють науку про викладання, навчання і виховання, їх мету, завдання, зміст, методи,

форми, засоби та досягнуті результати, які направлені на забезпечення активної творчої діяльності учнів і їх розумового розвитку.

В педагогіці прийнято розрізняти **загальну і предметну дидактики**.

В цьому розділі ми зупинимося саме на загальній дидактиці, як на основі освітнього процесу, яка розробляє закономірності, принципи, форми і методи навчання та освіти.

У підручнику з педагогіки зазначається, що «предметом дослідження загальної дидактики є процес навчання, взятий в цілому. Дидактика має дослідити здійснювану у процесі навчання взаємодію викладання й навчання і з'ясувати, за яких умов ця взаємодія забезпечує рух свідомості учнів від виникнення пізнавального завдання до його розв'язання, перехід від незнання до знання, від невміння або недосконалих навичок до формування раціональних умінь і швидких навичок використання знань на практиці»[8]. Викладач має розуміти, що чим краще забезпечується процес взаємодії між викладанням і набуттям освіти, тим кращим може бути результат. І цей механізм взаємодії має постійно вдосконалюватися з урахуванням змін, які відбуваються у світі, у певній країні: у змінах поколінь учнів, у засобах і формах їх навчання, у очікуваних результатах, у мотивації до подальшого навчання і т. ін. Так нинішнім педагогам доводиться враховувати специфіку навчання учнів покоління Z, які суттєво відрізняються від учнів попередніх поколінь своїми уподобаннями, цілями, цінностями у навчанні. Учні покоління Z описуються вченими як індивідуалісти, які цінують легкий доступ до інформації та очікують негайного зворотного зв'язку. Вони вчаться найбільш ефективно, коли їм доводиться вирішувати проблеми та знаходити рішення .

8. Дидактика як теорія освіти і навчання. Загальне поняття про дидактику. Pidru4niki.com/165911226/pedagogika/didaktika

Коли учень бачить свій прогрес, він стає залежним від успіху, і це стимулює його працювати наполегливіше. Так, у процесі навчання учнів покоління міленіум, наприклад, стало зрозумілим, що для сучасного школяра чи студента більш важливим є практичні експерименти, ніж навчання за підручником; все, що ним не може бути спроектовано на себе чи на своє оточення, дуже швидко забувається, особливо, якщо учень не розуміє, як і для чого можуть бути використані отримані знання. Виявилось, що в екстремальних умовах (пандемія COVID-19, війна) значна частина школярів і студентів досить швидко навчилася користуватися гаджетами і використовувати різні запропоновані їм електронні платформи для навчання. Але при цьому стало зрозумілим і те, що якщо втрачається системність у роботі над предметом, то суттєво втрачається глибина знань, а відтак знижується якість засвоєння матеріалу. Важливим у наш час стає міждисциплінарний підхід у розв'язанні різних проблем, який не зв'язує учня рамками певних дисциплін, і дає йому можливість бачити і вирішувати проблему багатоаспектно, а викладачеві повному оцінювати результати роботи учня.

По мірі впровадження постулату «навчання протягом всього життя» в країні мають тенденцію до розширення різні форми освіти. Паралельно із **формальною**, інституційно оформленою освітою функціонують **неформальна та інформальна** форми освіти.

Неформальна освіта є доповненням, а часом, стає альтернативною формою освіти протягом життя людини. Найбільш розповсюдженими її видами є: професійні курси, тренінги та семінари для працівників компаній з підвищення їх кваліфікації та набуття нових знань і навичок; професійні стажування як навчання персоналу на робочому місці під керівництвом відповідальної особи; on-Line освіта; громадянська освіта.

Інформальна освіта це цілеспрямована, ретельно спрямована, але неінституціоналізована освіта (самостійна, в родині).

Тож однією із задач загальної дидактики є розробка нових форм і видів

освіти і раціональних способів їх взаємодії між собою для розвитку людини .

Сучасна наука загальної дидактики не стоїть на місці. Вона формулює і уточнює категорії і поняття; розкриває особливості навчального процесу на нових етапах розвитку; показує, як досягати успіхів у навчанні різних категорій учнів; тим самим допомагає у вирішенні проблем у предметній дидактиці.

Наведемо деякі важливі категорії і поняття дидактики, що традиційно містяться у педагогічних підручниках, і якими ми будемо послуговуватися в подальшій роботі [9, 10, 11].

Важливим аспектом у загальній дидактиці є врахування психолого-педагогічних підходів при роботі з різними аудиторіями слухачів. На них слід зупинитися детальніше.

1.2.3. Запитання для самоконтролю знань

- 1. Що слід розуміти під освітнім процесом?*
- 2. Що являє собою процес навчання?*
- 3. З яких частин складається процес навчання?*
- 4. Що вивчає дидактика?*
- 5. Специфіка предметної дидактики.*
- 6. Як можна охарактеризувати студентів покоління Z ?*
- 7. Що таке формальна освіта?*
- 8. Що означає неформальна освіта?*
- 9. Що є інформальна освіта?*

9.Задорожна-Княгницька Л. В.,Тимофєєва І. Б. Загальні основи педагогіки : навч. посіб. для здоб. вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 192 с.

10.Княжева І. А. Педагогіка: навчальний посібник для здобувачів освіти першого освітнього рівня (бакалавр) Одеса: Університет Ушинського, 2023.110 с.

11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посіб. [2-е видання, доповнене] Київ: Академвидав, 2014. 456 с.

1.3. Психолого-педагогічні аспекти навчальної діяльності

Не можна примусити людину вчитися, можна тільки допомогти їй відкрити у собі здібності до навчання

Г. Галілей

1.3.1. Специфіка навчання покоління Z

1.3.2. Чому вчить нас досвід зі зміною аудиторій слухачів?

1.3.3. Психологія навчання традиційних і нетрадиційних слухачів.

1.3.4. Роль організатора навчання

1.3.1. Специфіка навчання покоління Z

Готуючись до виступу чи починаючи викладання будь-якого курсу, викладач має знати, з якою аудиторією (за віком, ступенем підготовленості) він буде працювати, щоб враховувати особливості навчання слухацького контингенту у своїй роботі; має уявити мету занять (виступу) і їх часові рамки, щоби правильно побудувати своє заняття.

Щодо аудиторії. Тут є декілька найважливіших аспектів, які слід врахувати викладачеві. Перший, це специфіка навчання слухачів певного покоління, певного віку. Другий аспект - традиційні чи нетрадиційні учні за способом навчання.

Діти, що народжені після 2000 року, відносяться до покоління Z. Зараз це вони є найбільш масовою аудиторією: школярі, студенти, молоді спеціалісти бізнесових структур і державних установ, аспіранти, докторанти, викладачі шкіл, коледжів і ВНЗ. За виключенням школярів, всі вони можуть виступати у різних іпостасях – і як слухачі, і як викладачі. Оскільки це нове покоління має суттєві відмінності від попереднього, то і процес навчання має враховувати їх особливості, щоби не перелаштовувати слухачів під традиційні методи навчання, а адаптувати їх навчання під специфіку цього

покоління, не втративши надбань попередників.

Американський психолог Ш. Постник-Гудвін визначив особливості покоління Z наступним чином за ознаками:

- нетерплячисть (бажання мають бути швидко виконані),
- зосередження на короткострокових цілях (негайні результати),
- залежність від інтернету(спілкування в контактах),
- фрагментарність образного мислення (здатні читати лише короткі повідомлення),
- швидко стають дорослими(вирости в епоху депресії, а від них вимагають бути успішними),
- орієнтація на використання (знають чого хочуть і як це отримати),
- сенсорна депривація (відчуття світу стає менш чуттєвим),
- цінують чесність (тому соціальні мережі відкриті),
- віртуальний світ на першому плані (перевагу віддають кіберпросторовому спілкуванню, а тому переривається ланцюг соціального наслідування, передавання досвіду),
- техніку розуміють краще, ніж розуміють почуття людей,
- розумні виконавці (легко піддаються впливу),
- специфічні психологічні особливості: гіперактивність (дефіцит уваги і зосередженості), схильність до доклінічних форм аутизму (занурені в себе, не здатні спілкуватися з іншими).

Як висновок: умови традиційного навчання з вимогами фундаментальних системних знань із предметів, з методами суб'єкт - об'єктного навчання навряд чи підходить для забезпечення ефективного навчання слухачів покоління Z. Закономірно виникає запитання: «А яким чином зробити їх навчання ефективним?» Над вирішенням цієї проблеми працюють вчені і практики-педагоги практично всіх країн світу.

Наведемо досить універсальні, як на наш погляд, рекомендації авторитетного американського експерта у сфері освіти дорослих і дітей Дж.

Коатс, що викладені в роботі «Покоління та стилі навчання», і присвячені викладанню для покоління Z:

- Необхідно добре структурувати навчальний процес.
- Точно і детально вказувати терміни виконання завдань.
- Забезпечити зворотній зв'язок для можливості уточнення інформації щодо правильності розуміння матеріалу.
- Навчальний матеріал подавати візуально яскраво.
- Текстовий матеріал подавати просто і коротко, строго відповідно до змісту.
- Підводити підсумки за кожним етапом і тут же видавати завдання на наступний етап.
- Наставник має проявити себе як здатний і мудрий, а не як такий, що все знає.
- Давати можливість учню продемонструвати свої знання.
- Більше спілкуватися усно, практикувати усний обмін інформацією між учнями, бо вербалізована інформація запам'ятовується краще, робить процес динамічнішим.
- Матеріал слід подавати в оптимістичному тоні, це сприяє розумовій активності слухачів.
- Ставити зрозумілі і реальні цілі, допомогти слухачеві зрозуміти навіщо йому потрібна певна інформація і дати можливість нею скористатися.
- Раціонально використовувати час, виходячи з того, що учні цього покоління не здатні утримувати увагу понад 15-20 хвилин. Поділити відведений навчальний час уроку на частини і змінювати вид діяльності в кожній частині. Пам'ятати, що учнями ігнорується етап «закріплення» матеріалу через багаторазове повторення його.

За останні десятиліття українськими вченими і викладачами-практиками

також напрацьовано чимало конкретних пропозицій і методик щодо навчання нового покоління учнів і студентів, враховуючи досвід зарубіжних колег і власні дослідження щодо оновлення навчального процесу, особливо в умовах карантину, а потім і в умовах повномасштабної війни [12, 13]. Завдяки цим наробкам за досить короткий час більшість педагогів нашої країни засвоїла роботу на різних електронних платформах, з різними гаджетами, комбінуючи різні методи і засоби для успішного навчання своїх слухачів. І тут добру справу зіграли специфічні здібності покоління Z, яке було здатним швидко сприймати таке навчання (навіть де в чому випереджаючи своїх вчителів). Деякі освітні заклади використовували зарубіжні платформи, інші розробляли власні або адаптували зарубіжні [14, 15, 16].

Головне, що це відбувалося досить оперативно. Робота в такому режимі дала можливість розробити пропозиції по удосконаленню процесу навчання. Наведемо декілька з них, які видаються нам досить слушними.

12. Муранова Н. П., Сергеева Л. М., Романова, Г. М., Микитюк С. М. та ін. *Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: метод. посіб.* Чернівці: Вид-й дім «Букрек», 2023. 218 с.

13. Муранова Н. П., Ляхоцька Л. Л., Бондаренко Л. В., Гущина Н. І., Кондратова Л. Г. *Організація науково-методичної роботи на основі хмарних технологій, практикум.* Київ: Міленіум, 2021. 85 с.

14. Морзе Н.В., Глазунова О. Г., Мокрієв М.В. *Методика створення електронного навчального курсу (на базі платформи дистанційного навчання Moodle 3)* Київ: Аграр Медіа Груп, 2016

15. Морзе Н.В., Глазунова О. Г. *Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. Інформаційні технології і засоби навчання. Вип.2, 2008.*

16. Прокопенко А. І., Доценко С. О., Москаленко В. В. та ін. *Технології дистанційного навчання: діяльності та ресурси MOODLE: навч. посіб.* Харків: Новий курс, 2021. 49 с.

Доцільно приділяти більше часу осмисленню матеріалу у позаурочний час, надаючи доступ учням до презентації уроку, до відеоматеріалів; доцільно розробити блок таких вправ, щоби учень міг висловити свою думку щодо теми, яка вивчається, чи окремих її аспектів.

Слід було би надати покроковий алгоритм досягнення мети (курсу, теми), розробити рекомендації чи методичні вказівки щодо оптимізації роботи, щодо практичного застосування лекційного матеріалу, щодо роботи над складнощами і помилками.

Доцільно рекомендувати список додаткової літератури, бо учні цього покоління звикли вибудовувати свої алгоритми отримання інформації. Слід надати критерії оцінювання їх роботи, розробити візуальний «лічильник балів» із заохоченнями і покараннями і зробити його незмінним протягом всього курсу, бо стабільні «правила гри» підсилюють довіру до викладача.

Психологи доводять, що із представниками «покоління гаджетів» слід говорити коротко і з перервами; завдання розсилати на гаджети, розбиваючи на дрібніші, детально по крокам їх розписуючи. Варто створювати групи у гаджетах і проводити зі слухачами обговорення нагальних питань.

Як не претензійно це виглядає, але для того, щоби слухачі навчалися із задоволенням, для них треба створювати спеціальні освітні умови, бо вони мають манеру зразу відгороджуватися від усього, що визиває у них дискомфорт: будь то незручні аудиторії чи незручна манера викладача у спілкуванні з ними. Викладач має зацікавлювати до слухання і утримувати увагу слухачів, перемежовуючи час від часу слухання лекції перевіркою засвоєного за допомогою гаджетів. Слухачі цінують комфортні, добре обладнані аудиторії і лабораторії. Мультимедійні проектори, мультимедійні дошки, телевізори, комп'ютери і комп'ютерне програмне забезпечення, зручні столи і крісла, інтересне наочне приладдя - все це стає звичними атрибутами сучасних навчальних аудиторій, як і фраза студентів, що вперше заходять в таку аудиторію: «Класно! В такій лабораторії годиться добре

вчиться!»). Таки годиться.

Висновок, який має бути зроблений після встановлення специфіки навчання нового покоління: для ефективного засвоєння знань і набуття корисних навичок слухачами викладачеві необхідно цю специфіку враховувати в своїй роботі, методи викладання адаптувати під потреби слухачів, але при цьому не втрачати змістового наповнення курсів і задекларованої на початку навчання мети і завдань .

1.3.2. Чому вчить нас досвід зі зміною аудиторій слухачів?

У викладача завжди є проблема врахування ступеню підготовленості аудиторії до сприйняття матеріалу. Іноді ця проблема пов'язана з віком слухачів, іноді - з рівнем їх кваліфікації. На підтвердження існування такої проблеми, дозволю собі навести життєвий приклад. Значну частину свого життя викладач навчав спеціалістів на курсах підвищення кваліфікації. То була непроста справа, навчати дорослих людей, що мали певний рівень кваліфікації і, перш за все, хотіли знати, які зміни можуть очікувати їх у процесі подальшої роботи в професії. Педагог добре знав психологію і потреби його слухачів, мав достатній рівень кваліфікації і почувався в такій аудиторії досить комфортно. Згодом сталося так, що зі зміною місця роботи, докорінно змінилася і аудиторія його слухачів - ними стали студенти молодших курсів ЗВО. На перших лекціях викладач почувався, як кажуть, «не в своїй тарілці» — аудиторія не виявляла особливого інтересу до того, що він прагнув донести до неї, а прохання бути уважними позитивного ефекту не давало. І тоді викладач сказав собі: «Якщо я не зрозумію, що відбувається, і не зможу зацікавити цю аудиторію, мені нема чого займати місце за кафедрою». І заглибився в педагогічну і психологічну літературу, намагаючись проаналізувати свої перші заняття з новою аудиторією. На щастя, відповідь згодом було знайдено. Вона полягала в тому, що не можна аудиторії, яка тільки знайомиться з предметом розповідати про нього так, як спеціалістам, які довгий час працюють у цій сфері. Справжній педагог має стати на один щабель з учнем і поступово піднімати його до

відповідного рівня, стимулюючи активний слухацький інтерес до матеріалу, що викладається. А ще викладачеві слід пам'ятати, що є не так багато людей, яким взагалі може бути інтересним те, що знаєте ви. Справа вчителя - максимально розширити це коло, зробити слухачів своїми однодумцями, розвивати в них прагнення до подальшого розширення знань у даній області..

1.3.3. Психологія навчання традиційних і нетрадиційних слухачів.

В педагогіці є ще один аспект, який пов'язаний із врахуванням специфіки контингенту слухачів – робота з аудиторіями традиційних чи нетрадиційних слухачів. Традиційні і нетрадиційні студенти — хто вони?

Традиційні учні — це ті, хто вчиться починаючи із дитячого садочка до старших класів середньої школи і студенти коледжів, університетів та інститутів віком 18—22 роки, що навчаються на денній формі здобуття вищої освіти, аспіранти стаціонару. Усі вони навчаються повний день, і їхній найперший обов'язок — зробити освіту перепусткою у професійне життя.

Нетрадиційні учні — це дорослі люди, здебільшого ті, що працюють за основним місцем роботи повний робочий день і мають фінансово утримувати родину. Як правило, це студенти, які вступили до навчального закладу, щоби здобути відповідну кваліфікацію, або повернулися до ВНЗ, щоб прослухати декілька курсів. Вони, головним чином, працюють у самостійному режимі, але під керівництвом викладача. Це можуть бути і ті, хто прийшов здобути нову спеціальність, щоби почати працювати у новій галузі; а можуть бути і ті, що прийшли за підвищенням кваліфікації для підтвердження своєї відповідності посаді. Здобуваючи освіту, вони балансують між своїми навчальними обов'язками і зобов'язаннями перед родиною і основним місцем роботи. Як правило, це добре вмотивовані студенти. У більшості випадків для дорослих слухачів освіта — це засіб для досягнення певної мети, а не просто абстрактна мета «здобути освіту» (або простіше — отримати диплом).

Вище наведені чинники і визначають внутрішню мотивацію навчального процесу для різних груп студентів. Вибір викладачем методів навчання для

традиційних і нетрадиційних студентів має бути, в принципі, різним, хоч є у них і спільні організаційні форми навчання. Мусимо на це обов'язково зважати, якщо хочемо мати позитивний ефект. Маємо при цьому звертати увагу і на віковий ценз наших слухачів, навіть в межах традиційних і нетрадиційних груп.

Охарактеризуємо основні організаційні форми, які є придатними для цих груп слухачів.

Традиційні студенти, як правило, навчаються за традиційними формами : **лекція і опитування**. Лекція повинна бути старанно підготовлена, формально виважена і прочитана викладачем, який вважається фахівцем з предмета, що викладається.

Лекція доцільна, коли необхідно:

- подати великий фактичний матеріал у логічній послідовності;
- висловити кілька поглядів на дискусійну тему;
- поділитися особистим досвідом;
- схвилювати і привернути увагу аудиторії;
- закликати до дій;
- стимулювати думку слухачів, висвітливши тему для дискусії і подальшого вивчення;

Переваги лекції:

- придатна для аудиторії з будь-якою кількістю студентів,
- її легко організувати,
- не потребує спеціальної підготовки слухачів,
- декому легше навчатися слухаючи, ніж читаючи.

Недоліки лекції:

- роль аудиторії пасивна,
- потік інформації однобічний,
- ефективне слухання вимагає довгої концентрації уваги,
- зворотній зв'язок з аудиторією, в більшості своїй, відсутній,

— не кожний лектор володіє ораторським мистецтвом.

Тож лекція — традиційна, але далеко не найефективніша форма навчання.

В наступній темі спробуємо розкрити маленькі секрети підготовки хорошої лекції чи хорошого виступу, щоб ефект від них був якомога кращим для слухачів, і щоб лектор отримував задоволення від спілкування з аудиторією, а не тільки нервовий струс.

Опитування, як форму навчання, не слід розуміти однозначно. Слід урізноманітнювати форми опитування, розвиваючи при цьому на додаток до професійних навичок, ще й уміння логічно мислити, стисло викладати думки, об'єктивно оцінювати колегу, ставити себе на місце будь-якого спеціаліста фірми і приймати виважені обгрунтовані рішення.

Форми опитування (контролю):

- фінансовий диктант на два варіанти з перехресною перевіркою і обговоренням помилок;
- тестування;
- рольові ігри, в яких задіяна вся аудиторія;
- конкурентні групи;
- контрольні роботи;
- опитування (усне чи письмове);
- Kahoot;
- залік;
- екзамен.

Особливості психології навчання дорослих — зміщення акцентів та спрямування на нові знання і навички.

Ми вже зупинялися на психологічних особливостях нетрадиційних студентів, порівнюючи їх із традиційними. Головна особливість дорослих — вони мають:

- багатший соціальний досвід, який доводиться враховувати при навчанні;

- розмаїття вражень від досвіду (позитивних і негативних);
- сформовані сприйняття;
- усталені погляди;
- у них може бути уявлення або й досвід з курсу, що вивчають;
- у них виникають певні емоційні асоціації із прикладами, що наводяться викладачем.

Викладачі нетрадиційних учнів мають враховувати їхній життєвий досвід на двох рівнях: передбачати наявність негативних вражень і хибної інформації щодо матеріалу, який обговорюється; використовувати їх як допоміжні джерела навчального процесу, тобто спонукати слухачів ділитися своїми знаннями, досвідом і навичками з групою щодо позитивних і негативних моментів застосування методик.

Щодо форм організації викладання, то вони мають зміщуватися в бік:

- активних форм навчання;
- більшої уваги до індивідууму.

В меншій мірі для них доцільні лекційні форми, але вони все ж дозволяють систематизувати великий обсяг матеріалу, спрощуючи його сприйняття.

Активне навчання — навчання завдяки обміну і доцільності. Його ще називають: «навчанням відкриття», «навчанням досвіду», «навчанням дій».

Воно до того ж розвиває вміння спілкуватися між собою.

Активне навчання — ефективний метод тренінгу, адже власне рішення запам'ятовується сильніше, ніж чуже.

Види активного навчання за участю студентів:

- дискусійні групи;
- конкурентні групи;
- ситуаційні вправи;
- групи з виконанням ролей;
- «мозковий штурм»;

- групи вирішення проблем;
- комп'ютеризовані навчальні курси.

Доречно сказати, що студенти стаціонару нового покоління також віддають перевагу активним видам навчання.

Ще деякі міркування про навчання дорослих студентів. Дослідження сучасних вчених - педагогів розвіяли міф, нібито «неможливо навчити дорослих людей новим знанням». Дійсно знання засвоюються ними дещо повільніше, але це ніяк не свідчить про зниження здатності навчатися.

На заняттях з дорослими слухачами треба широко застосовувати повтори, приклади, наочні покази. Слід активніше включати зір, оскільки це забезпечує перенесення інформації на органи чуття і в довгострокову пам'ять. Зір і слух погіршуються у сучасних людей між 40-50 роками, і не кожен хоче визнавати це, а особливо, демонструвати свої нелоліки оточуючим. З огляду на це викладач має переконатись, що презентацію добре бачать усі слухачі; перевірити акустику; спробувати усунути всі зайві звуки; попросити задавати питання і відповідати ясно і виразно.

Педагоги вважають, що найкраще заняття — це коли виконується робота, гірше — коли щось бачимо, ще гірше — коли читаємо та чуємо.

Різні форми навчання мають доповнювати і урізноманітнювати одна одну.

Кожному, хто бажає вчитися можна допомогти підвищити ефективність навчання, якщо викладач:

- прикладе зусилля до посилення уваги і зацікавленості студентів;
- сприятиме пригадуванню раніше вивченого;
- розіб'є великі і складні поняття на невеликі навчальні порції;
- постійно повідомлятиме учнів про їхні досягнення і заохочуватиме їх;
- відводитиме достатньо часу для практики і глибшого засвоєння набутих знань і навичок;
- постійно дбатиме про актуалізацію навчального матеріалу.

Варто пам'ятати вислів стародавнього римського філософа Сенеки Луція

Аннея молодшого: «Скільки б ти не жив, все життя слід вчитися», який так співзвучний із сучасним виразом « навчання протягом всього життя ». Задача педагогів полягає в тому, щоби вмiти i бажати пiдтримувати в людинi це благородне прагнення протягом усього її життя.

1.3.4. Роль організатора навчання

Видатний індійський духовний вчитель Джидду Кришнамурті писав: « Правильна освіта починається з педагога, котрий пізнав свою сутність і тому мислить нестандартно. Якщо педагог не отримав правильної освіти, то максимум на що він здатний — прокоментувати підручник, оскільки він не знає інших методів викладання. Тому проблема полягає не в дітях, а в учителях і батьках. Проблема в тому, щоб підготувати самого педагога» [17, С.144].

Діяльність сучасного українського викладача направлена на навчання, виховання і розвиток здобувачів освіти, на формування у них професійних знань, умінь, навичок, виховання активної життєвої позиції. Тому **основними функціями вчителів і науково-педагогічних працівників ЗВО : навчальна, розвиваюча і виховна.**

Навчальна функція викладача пов'язана із організацією процесу засвоєння знань; він виступає як носій знань, які передає здобувачеві; він же формує у здобувачів вміння самоорганізації навчальної діяльності.

Розвиваюча функція пов'язана із створенням сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу здобувача, його саморозвитку і самореалізації через творчість.

Виховна функція педагогічної діяльності призвана вкорінювати загальнолюдські, національні цінності у свідомість і поведінку здобувачів освіти. Відтак, щоби успішно виконувати ці функції сучасний викладач має бути грамотним фахівцем у певній галузі знань, організатором, психологом,

17. Кришнамурти Д. Образование и смысл жизни. Перев.с англ. Б. Андрущенко. Київ: София. 2003.192 с.

аналітиком, оратором, володіти навичками роботи з різними гаджетами на різних платформах, володіти високими емоційно-вольовими якостями і широким світоглядом, бути патріотом, завжди залишатися принциповим і справедливим. Важливо, щоби викладач набув педагогічні здібності - сукупність індивідуально-психологічних особливостей і професійно значущих якостей педагога, які забезпечують високі результати його діяльності[18]. Для студента важливо мати викладача за взірцем, бо це має особливе значення, коли він вивчає процедури, яких слід дотримуватися, щоб уникати помилок; до того ж це зміцнює довіру, оскільки студент бачить, що викладач уміє робити те, чого вимагає від нього.

— Це і є навчання прикладом. Учитель - важлива фігура у процесі викладання і його особистий приклад - впливовий фактор виховного впливу, відтак він виховує не тільки словом, а й всіма якостями своєї особистості.

Проте слід пам'ятати, що вчитель не повинен перетворюватися на кумира, засліплювати учня своєю неординарністю, оскільки це згубно для самопізнання і свободи сучасного учня.

Видатний педагог Костянтин Ушинський, наголошував: « Вчителеві треба бути таким, якими він хоче бачити своїх вихованців »[19].

На думку автора цього посібника, в сучасних умовах **інтегральний показник хорошої підготовленості педагога** може бути представлений такими якостями : **педагогічна майстерність, мистецтво комунікування, фаховість, вміння використовувати новітні технології. І все це має бути помножене на Любов.**

Сутність вчителя полягає у великій любові до учня. Добре, коли це

18. Дичківська І.М.. *Інноваційні педагогічні технології: навч.посіб*, Київ: Академвидав, 2004.

19. Ушинський К.Д. *Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. Т.1.* Київ: Рад. школа, 1983. 310с.

почуття взаємне, бо нічому не можна навчитися у вчителя, якого учень не любить і не поважає. Добре було би педагогам частіше згадувати вислів Вільяма Артура Уорда - американського письменника і сценариста: « Посередній учитель викладає. Хороший учитель пояснює. Видатний учитель показує. Великий учитель надихає »[20].

1.3.5. Запитання для самоконтролю знань

- 1. Охарактеризуйте покоління Z.*
- 2. В чому полягає специфіка навчання покоління Z і чому її слід враховувати педагогам?*
- 3. Як ви гадаєте, чому навіть в процесі лекційного заняття слід чередувати види діяльності студентів?*
- 4. Чому вважається, що створення спеціалізованих лабораторій і комфортних аудиторій підвищує ефективність занять?*
- 5. Що треба враховувати викладачеві при зміні аудиторій слухачів?*
- 6. Кого викладачі вважають традиційними учнями?*
- 7. Хто такі нетрадиційні студенти?*
- 8. Чому слід вчити по різному студентів денної і заочної форм навчання?*
- 9. Назвіть переваги і недоліки лекції.*
- 10. Які форми контролю (в т.ч. сучасні) Вам відомі?*
- 11.Що таке активні і інтерактивні види навчання?*
- 12. Назвіть основні функції науково-педагогічних працівників ЗВО.*
- 13. Чи доречно перетворювати вчителя на кумира?*
- 14. Визначте інтегральний показник доброї підготовленості педагога.*

20.	Уорд	Вільям	Артур.	Цитати
-----	------	--------	--------	--------

https://tsytaty.com/xfsearch/avtor/%D0%92%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BC%20%D0%90%D1%80%D1%82%D1%83%D1%80%20%D0%A3%D0%BE%D1%80%D0%B4/#google_vignet

2. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Великі і маленькі секрети підготовки та проведення хорошої лекції

Потрібно понад три тижні, щоб самому підготувати хорошу коротку мову експромтом».

Марк Твен

Оратор повинен володіти

дотепністю діалекта,

думками філософа,

словами мало не поета,

пам'яттю законодавця,

голосом трагіка,

грою такою, як у кращих акторів.

Цицерон

2.1.1. Чому ми не завжди буваємо успішними викладачами?

2.1.2. Як розвинути сміливість і впевненість у собі при публічних виступах?

2.1.3. Підготовка до лекції.

2.1.4. Способи покращення запам'ятовування тексту лекцій.

2.1.5. Головні передумови і секрет хорошого публічного виступу.

2.1.6. Початок і кінець лекції. Як привернути і втримати увагу слухачів?

2.1.7. Запитання для самоконтролю знань і вмінь.

2.1.1. Чому ми не завжди буваємо успішними викладачами?

Педагогічна майстерність напрацьовується роками і шліфується десятиріччями. Спеціалісти вважають, що вона, значною мірою, залежить від особистості викладача, від його професійних здібностей, мудрості, вміння триматися перед аудиторією, від засвоєних методик і навичок викладання.

Основне і святе правило для викладача: виходити на кафедру лише тоді, коли є що донести до слухачів, і коли є бажання передати іншим той багаж знань (чи хоч би його частину), який маєш сам.

Проте слід пам'ятати, що далеко не кожний навіть видатний вчений чи досвідчений спеціаліст може бути хорошим викладачем і більше того оратором. Чому ж? Іноді людина добре знає свій предмет, а донести його до слухача не вміє, бо:

- не вистачає логіки, послідовності у викладенні матеріалу;
- не вистачає майстерності у побудові самого заняття;
- не має ораторських здібностей;
- не відчуває аудиторії, відсутній контакт із слухачами;
- і т. ін.

Можна спробувати допомогти такому викладачеві, озброївши його елементами педагогічних методик; можна навчити, як зменшити хвилювання лектора, як утримувати увагу слухачів протягом цілого заняття, як зробити заняття максимально ефективним. Проте вчителям-початківцям слід пам'ятати, що викладання — то є тяжка праця, яка неефективна без любові до слухачів; що для справжнього педагога викладання — то не просто професія, воно стає стилем життя. На наших заняттях спробуємо показати, що слід знати окрім предметної галузі, щоб стати успішним викладачем, зокрема фінансових дисциплін. Спробую донести до вас, шановний слухачу, «душу» процесу викладання, ті «зернята» новітніх методик, без яких процес навчання виглядає у наш час сірим і нецікавим. Для засвоєння педагогічних знань і закріплення навичок викладання обов'язково потрібна педагогічна практика і бажання вчитися і навчати.

2.1.2. Як розвинути сміливість і впевненість у собі при публічних виступах?

Не секрет, що майже кожна людина, яка встає за кафедру перед аудиторією (і вперше, і не вперше), відчуває хвилювання. Хвилювання, головним чином, породжується невпевненістю, а невпевненість – від незнання того, на що ви здатні, останнє ж — від нестачі досвіду чи від незнання своєї аудиторії.

Якщо ви панічно боїтесь аудиторії і публічних виступів, то не думайте, що ваш випадок особливо тяжкий і хронічний. Він скоріше правило, ніж виняток. Тож не втрачайте надії. Все у вас вийде.

Виступ перед публікою — завжди відповідальна справа, тому він пов'язаний із певним потрясінням і збудженням. Проте, як вважають спеціалісти, оратор і повинен бути напружений, як породистий кінь, що натяг вуздечку. Цицерон ще дві тисячі років тому зауважував, що всякий істинно хороший публічний виступ має бути схвильованим.

Щоб ваше намагання стати хорошим лектором перетворилося у життя, слід дотримуватися чотирьох правил, на які вказував американський письменник і викладач Дейл Карнегі [21]:

— **починайте виступ із сильним і наполегливим бажанням досягти своєї мети** — переконати людей у своїй правоті, спонукаючи думати так, як думаєте ви. Це додасть вам відчуття сили. *Тож не відступайте, відточуйте свої думки, формуйте коло спільників вашої ідеї ;*

21. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. 2011р. https://barracuda-book.com/ru/yak-zdobuvaty-druziv-i-vplyvaty-na-liudei.-deil-karnehi-miaka-paliturka-ukrainska-mova/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=osnovna

— *слід твердо знати те, про що ви збираєтесь говорити аудиторії слухачів* (а оскільки ніхто не може знати всього досконало, є привід не любити заміни викладачів на заняттях). Візьміть собі за правило виступати лише в тому випадку, коли вам є що сказати, і ви добре це знаєте;

— *слід твердо знати те, про що ви збираєтесь говорити аудиторії слухачів* (а оскільки ніхто не може знати всього досконало, є привід не любити заміни викладачів на заняттях). Візьміть собі за правило виступати лише в тому випадку, коли вам є що сказати, і ви добре це знаєте.

В народі кажуть: « Ніщо так не знецінює людину, як її дешеве слово».

— *якщо ви все ж досить сильно хвилюєтесь перед виступом, згадайте, що будь-яка фізична дія* (чи то переміщення конспекту, чи показ чогось на карті, відкриття вікна чи навіть витирання дошки) *може допомогти заспокоїтись і відчувати себе вільніше;*

— *зовні проявляйте впевненість.* Щоб відчувати себе сміливим дійте так, ніби ви дійсно сміливі. Напружте для цього всю свою волю і приступ страху зміниться припливом мужності — так радять видатні психологи. «Якщо у вас ще є дихання — «сядьте на нього» — радив видатний тенор Жан де Решке. Це означало — за 30 секунд перед виступом глибоко подихайте, кисень придасть вам сміливості. Мужність у всі часи цінувалася у людей, тому як би сильно не билося серце — сміливо виходьте вперед і тримайте себе так, ніби вам надзвичайно приємно. Випряміться у весь зріст, дивіться прямо у вічі вашим слухачам, починайте говорити так упевнено, як ніби всі вони винні вам гроші, і всі зібралися тут, щоб просити у вас відстрочку;

— *перейдіть у наступ на ваші страхи! Практикуйтесь! Практикуйтесь! Практикуйтесь!*

Безпомилковий спосіб виробити в собі впевненість на лекціях — якомога частіше виступати. По мірі того, як набуватиметься досвід публічних виступів, набуватиметься і лекторська красномовність. Тож абсолютно справедливим слід вважати твердження М. М. Сперанського про те, що «красномовність є дар потрясати душі, переливати в них свої пристрасті й

повідомляти їм образ своїх понять».

2.1.3. Підготовка до лекції

Залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування виділяють такі жанри усного публічного монологічного мовлення: доповідь, промова, виступ, повідомлення. Кожне з них має свої особливості і в організації, і у характері контакту промовця з його слухачами, і у формі проголошення ідей, і у підготовці до виступу .

Доповідь - одна з найпоширеніших форм публічного мовлення. Вона може бути **політичною, діловою, звітною, науковою**. Своєрідним різновидом ділової доповіді можна вважати **лекцію**, яка є основною формою проведення навчальних занять у закладах освіти, призначена для засвоєння великих обсягів упорядкованого теоретичного матеріалу.

Залежно від методів викладу навчального матеріалу лекції умовно поділяють на монологічні, інформаційно-проблематичні, лекції-бесіди і т ін.

Всі ці різновиди лекцій вимагають серйозної підготовки до них. Як же має відбуватися підготовка до лекції?

Готуватися до лекції означає:

- думати, виношувати думки;
- визначити тему і змонтувати каркас майбутнього виступу (визначити мотивацію слухання вашого виступу, виділити головну ідею, розбити ідею на декілька логічних частин, добре продумати план і структуру виступу - вступ, основну частину і висновки);
- відбирати із думок ті, які лектору видаються особливо інтересними;
- відшліфувати їх;
- доповнювати їх ідеями інших людей;
- розміщувати їх у певній послідовності, як мозаїку,
- підготувати повний текст;
- супроводити його слайдами;
- продумати фінальну частину виступу.

Лекцію бажано виношувати якомога довше — вона має «визріти». Найкорисніші для слухачів лекції – це ті, в яких лектор розкривається найглибше як особистість, як вчений, як педагог. Слід записати свої власні думки, а потім рекомендується почитати щось по темі і доповнити думками інших авторів. Лекції складені виключно з чужих думок завжди будуть неоригінальними, і це буде відчутно слухачеві, зменшуватиме його інтерес. Рекомендується збирати матеріалів значно більше, ніж можна використати в лекції (це для впевненості, сміливості і яскравості лекції). Хороша лекція — та, за якою стоїть багато резервного матеріалу.

Готуючись до лекції, пам'ятайте, що головне — не перетворювати свою лекцію на абстрактну проповідь (лекція має бути складена із загальних істин, теоретичних визначень і конкретних випадків і розрахунків), тобто має бути, як смачний пиріг, – багатошаровою.

Щоби лекція була живою, і не перетворювалася на «монолог», слід продумати, в яких її місцях доречно буде звернутися до аудиторії із запитаннями, з проханнями щось пригадати чи уточнити із прослуханого, де можна зробити експромт-перевірку засвоєного. Це допоможе сконцентрувати увагу слухачів, послабить втому аудиторії від довгого слухання монологу.

Д. Карнегі порівнював публічний виступ із подорожжю, маршрут якої має бути нанесений на карту. Він влучно зауважував, що «оратор, котрий не знає куди йде, зазвичай і приходить невідомо куди» [21].

Не існує жорстких правил побудови лекції. Наведемо три варіанти можливих структур (табл. 1).

При структуруванні лекції допускається комбінування елементів з різних лекцій в залежності від теми, від аудиторії.

21. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. 2011р. https://barracuda-book.com/ru/yak-zdobuvaty-druziv-i-vplyvaty-na-liudei.-deil-karnehi-miaka-paliturka-ukrainska-mova/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=osnovna

Декілька варіантів структурування лекцій з фінансових дисциплін

I варіант (монологічна – традиційна лекція)	II варіант (інформаційно-проблематична лекція)	III варіант (лекція-бесіда)
<p>Слід озвучити тему лекції; пояснити чим вона важлива для слухачів як для майбутніх (нинішніх) спеціалістів-фінансистів, чим важлива їм як громадянам країни. Якщо це не перша лекція, спробувати знайти зв'язок з попереднім матеріалом.</p> <p>Продемонструвати, які питання зі структури лекції будуть розкриті на даному занятті, а які розглядатимуться слухачами самостійно.</p> <p>Розкривати зміст самої теми, звертаючи особливу увагу на визначення понять і категорій, на дискусійність їх формулювань різними вченими.</p> <p>Продемонструвати класифікації за різними ознаками і вказати для яких цілей ними слід користуватися.</p> <p>Системно розкривати питання зазначені у змісті, коментуючи формули, показуючи діапазони величин фінансових показників для суб'єктів господарювання, для галузей економіки.</p> <p>Показати динаміку явища, фактори впливу на неї, механізми регулювання негативних процесів.</p> <p>Зробити висновки із викладеного матеріалу лекції .</p> <p>Порадити джерела інформації.</p> <p>Дати завдання на практичне заняття.</p> <p>Зробити комплімент слухачам і запросити на наступне заняття.</p> <p>Пошуткувати чи розказати анекдот.</p>	<p>Сформулювати і поставити проблемне запитання аудиторії щодо проблеми в темі. Попросити слухачку аудиторію дати власні відповіді (так чи ні: <i>інфляція для економіки - це доре чи погано</i>). Зауважити, чому важливо спробувати в процесі лекції знайти правильну відповідь.</p> <p>Послідовно розкриваючи позиції змісту і задаючи питання відповідати на наступні запитання, зазначені у змісті лекції.</p> <p>Відповідями на запитання підвести слухачів до правильної відповіді, наголосивши, що може відповідь «так» чи «ні» і не бути однозначною(показати межі, у яких це відбувається). У процесі лекції вчитель має виокремити перелік задач(проблем), вміло задавати запитання, враховуючи ступінь підготовленості аудиторії, стимулювати учнів до осмислення і активного пошуку разом із лектором правильної відповіді на головне питання. Навести у порівняльному аналізі власні позиції та позиції інших авторів. Обґрунтувати правильність своїх суджень Така форма проведення лекції з монологічної переводить її в діалогову, але діалог може бути як зовнішнім, так і внутрішнім (коли викладач задає питання і сам же відповідає на них, або обмірковування проблеми учнем).</p> <p>В кінці лекції слід зробити висновки по суті проблеми і про те, як її подолати. Подякувати аудиторії за активну участь у встановленні істини. Показати як набуті знання можна використати на практиці. Запропонувати літературу для підготовки до практичного заняття.</p> <p>Пошуткувати з аудиторією про те, як важливо не втратити логіку в процесі осмислення матеріалу.</p>	<p>Необхідно привернути увагу слухачів і досягнути зацікавленості проблемою. Завоювати довіру слухачів. Такі лекції носять інформаційний характер і зорієнтовані на з'ясування думок і рівня поінформованості слухачів з проблеми, що розглядається; направлені на актуалізацію знань, а не на контроль, тому запитання (завчасно підготовлені) ставляться у відповідній формі, щоби зрозуміти, якій кількості слухачів цікава ця проблема і в якій мірі.</p> <p><i>(для прикладу: профорієнтація і умови вступної кампанії поточного року; вступ до спеціальності)</i>. Відповісти на поставлені запитання по суті.</p> <p>Продемонструвати слайди, відеоматеріали.</p> <p>Навести мотиви, що мають спонукати людей до дії.</p> <p>Порадити джерела для детального ознайомлення з проблемою. Запросити до подальшої спільної участі у вирішенні проблеми.</p>

Лектор має послідовно і ґрунтовно висвітлювати питання за питанням і більше не повертатися до них. Усі факти для висвітлення теми мають бути ретельно підібрані, систематизовані, вивчені, перевірені. Висновки мають бути обдумані і заздалегідь сформульовані (вони запам'ятовуються найсильніше).

Репетируйте свій виступ. Чим частіше будете це робити, тим вільніше почуватиметесь під час виступу.

Пам'ятайте, що записи в руках лектора на 50% зменшують інтерес до виступу, жорстка прив'язка лектора до монітора комп'ютера теж не добавляє інтересу до виступу. Проте конспект лекції чи мультимедійна презентація мають бути у лектора «під рукою» на випадок відключення світла, виходу з ладу апаратури, «тимчасової втрати пам'яті», якоїсь ін. нестандартної ситуації.

2.1.4. Способи покращення запам'ятовування тексту лекцій

Будь-який лектор знає, як складно втримати в пам'яті текст багатогодинної лекції.

Спеціалісти-психологи стверджують, що 90% пам'яті людини пропадає тому, що були порушені природні закони запам'ятовування. Будь-яке системне запам'ятовування базується на:

враженні (воно має бути сильним, яскравим);

повторах (повторювання вголос з демонстрацією слайдів дає можливість сприймати сказане через два органи — слух і зір);

асоціації (кожний новий факт зв'язуйте з уже відомим, а ім'я — з виглядом людини).

Щодо повторів матеріалу. **Розумна людина не відкладає підготовку виступу на останній день.** Психологічні експерименти показали, що із новоопрацьованого матеріалу за перші вісім годин ми забуваємо більше, ніж за наступні тридцять днів. Продивіться ваші записи безпосередньо перед лекцією, якщо завершили підготовку її пізно увечері.

Щодо асоціацій, з якими зв'язане запам'ятовування плану виступу. Якщо

складно запам'ятовувати порядок пунктів плану, зв'яжіть початкові (або ключові) слова ланцюгом у єдину фразу (навіть абсолютно абсурдну). І запам'ятайте лише ту фразу. Потім закрийте рукою, повторіть і запам'ятайте цей абсурд; згадуйте його, переходячи від одного до іншого підрозділу. Частини лекції мають бути логічно тісно ув'язані — кінець попереднього пункту змісту з початком наступного.

Що робити на випадок «втрати пам'яті» в процесі викладання (таке частенько трапляється, коли на початку або впродовж виступу в аудиторію входять нові або виходять з неї слухачі, чи коли вони відволікають увагу викладача своїми діями)?

Щоб знайти рятівничі 10-15 секунд (вони ще не помітні аудиторії) на згадування втраченої думки, запитайте у слухачів, чи всім добре чути і видно, чи всім зрозуміло сказане вами раніше. Можна ухопитися за останнє слово попередньої фрази і «покрутити» його, доки не згадаєте, про що маєте говорити далі по суті. Ось чому так важливо організовувати роботу з аудиторією без запізнень і порушень дисципліни, а для тих, хто все ж має звичку запізнюватися, залишати місця ближчі до входу, щоби не відволікали інших, «маршируючи» через усю аудиторію.

2.1.5. Головні передумови і секрети хорошої лекції

Слід пам'ятати, що людина навчається чомусь, просуваючись вперед стрибкоподібно, різкими ривками (іноді перед тим надовго зупиняючись і навіть втрачаючи якісь уже набуті уміння). Згадаємо про ефект «плата пам'яті», до якого йде накопичення інформації, навичок перед проривом у якусь нову якість. Не панікуйте в цей час щодо відсутності явних позитивних здвигів, не відступайте і не падайте духом перед тимчасовою невдачею!

Можливо, що ви ніколи так і не зможете виступати без нервової тривоги перед початком лекції, але проявіть силу волі і страхи полишать вас вже в перші декілька хвилин після початку виступу. **Думайте про успіх, і він не забариться. Це і є основний секрет.**

Але є ще й інші маленькі секрети хорошої лекції. Наведемо декілька з них, сподіваючись на їх корисність для лекторів-початківців.

- У лекції часто має значення не тільки те, що ви говорите, але й те, як ви говорите, а також технічний супровід.
- Лектору не можна ігнорувати своїх слухачів, дивлячись поверх їхніх голів або в підлогу чи за вікно. Необхідний тісний контакт із слухачами, а він відбувається через погляд.
- Тон лекції має бути розмовним, але дещо акцентованим, ніби лектор розмовляє з кожним окремим слухачем.
- Вносіть у виступ свою індивідуальність, свою власну манеру, нікого не наслідуйте.
- Говоріть із слухачами так, ніби вони зараз встануть і почнуть задавати вам питання. Для більшої природності виступу задавайте самі собі питання і відповідайте на них. Це «олюднює» виступ.
- Вкладайте душу у виступ. Істинна емоційна відвертість допоможе вам більше, ніж усі правила світу.

Існують **чотири способи**, які доречно було б із розмовної мови перенести у лекцію. Це важливо для більшої виразності мови і сприйняття її:

- робіть акцент на найбільш важливих словах у фразі;
- підвищуйте і понижуйте звук вашого голосу, уникайте монотонності, не присипляйте аудиторію;
- змінюйте темп вашої мови, швидко називаючи менш значимі слова, а призупиняючись на головних;
- робіть паузи перед виголошенням найбільш важливих для вас думок і після них (даючи час на осмислення сказаного).

Декілька рекомендацій (окрім розмовних), що можуть бути корисними лектору:

- не виступайте, коли ви зморені, накопичте запас енергії, не робіть перед виступом нічого такого, що могло б понизити вашу енергетику, вона, як магніт, притягує до вас аудиторію;

- одягайтесь акуратно і вишукано — це підвищує впевненість оратора у собі й інтерес слухачів до вас;
- посміхайтесь слухачам, щоб визвати відповідну позитивну реакцію;
- зберіть слухачів разом, оскільки складно на них впливати, коли вони «розкидані» по різних кінцях аудиторії (зали);
- якщо аудиторія невелика, не стійте на трибуні, спустіться на один рівень з нею, лекція буде інтимною, неформальною, нагадуватиме бесіду;
- потурбуйтеся, щоб повітря в залі було свіжим;
- не ставайте за якимись предметами — слухачі хочуть бачити лектора повністю (принаймні на початку спілкування);
- краще, щоб на подіумі окрім вас нікого більше не було, бо це відволікає слухачів.

2.1.6. Початок і кінець лекції. Як привернути і втримати увагу слухачів?

Початок лекції:

- не починайте лекцію, поки не заспокоїте аудиторію і не сконцентруєте увагу слухачів (для цього зверніть увагу на себе, покрутивши в руці над головою монетку, грошову купюру, банківську картку, чи якийсь предмет і щось з легким гумором проговоривши при цьому);
- не ризикуйте розповідати веселі історії напочатку;
- не починайте з вибачень;
- розпаліть первинний інтерес слухачів;
- почніть з якоїсь оповіді (може навіть про себе);
- задайте запитання;
- почніть з цитати (видатних людей чи з Біблії);
- зв'яжіть тему свого виступу з життєво важливими інтересами ваших слухачів;

- привабливою для аудиторії є сила вражаючих фактів;
- не починайте виступ дуже формально, не показуйте, що дуже ретельно його готували, значно краще, коли зовні виступ виглядає як красивий експромт.

Кінець лекції:

- пам'ятайте, що кінцівка — стратегічно важливий елемент, його пам'ятають довше;
- закінчіть лекцію не говорячи, що закінчуєте, це має бути зрозумілим із сказаного, з вашої поведінки;
- кінцівку лекції готуйте ретельно, плавно закінчіть;
- «не прихоплюйте» частину перерви, залиште хвилину для відповідей на запитання слухачів.

Сім варіантів закінчень:

- резюмувати, знову повторити і коротко викласти основні положення лекції;
- закликати до дії;
- зробити слухачам комплімент, викликати сміх;
- процитувати поетичні рядки чи використати цитату із Біблії.

Підготовте пристойні початок і кінець лекції, пов'яжіть їх одне з одним. Завжди припиняйте свій виступ перш, ніж ваші слухачі захочуть того. З цього приводу римський філософ Сенека Луцій Анней старший доречно зауважив, що «уміти говорити- менш важливе достоїнство, ніж уміти зупинитися».

«Мистецтво війни — це наука, в якій не вдається нічого, окрім того, що було розраховано і продумано», - сказав у свій час Наполеон Бонапарт. «Це стосується і лекцій», — доповнив його Дейл Карнегі [21].

21. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. 2011р. https://barracuda-book.com/ru/yak-zdobuvaty-druziv-i-vplyvaty-na-liudei.-deil-karnehi-miaka-paliturka-ukrainska-mova/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=osnovna

2.1.7. Запитання для самоконтролю знань і вмінь

1. Що людям заважає бути успішними викладачами?
2. На Вашу думку, що сприяє розвитку впевненості у собі при проведенні виступів перед аудиторією?
3. Що треба зробити, щоби знизити ступінь хвилювання перед публічним виступом?
4. Які розрізняють форми доповідей?
5. Що означає «готуватися до лекції»? Алгоритм дій.
6. Визначте декілька варіантів структурування лекцій.
7. Як виглядає традиційна монологічна лекція?
8. Чим характеризується інформаційно-проблематична лекція?
9. В яких випадках доречна лекція -бесіда?
10. Чому не можна відкладати підготовку виступу на останній день?
11. Що слід зробити, якщо ви «втратили думку» при викладанні матеріалу?
12. Які елементи із розмовної мови можливо перенести в лекцію для більшої виразності мови лектора?
13. Що бажано і що не слід робити лектору на початку заняття, щоби привернути увагу і налаштувати аудиторію на ефективне сприйняття матеріалу?
14. Запропонуйте варіанти ефективного закінчення лекції.

2.2. Застосування активних методів і форм навчання в процесі проведення практичних занять з фінансових дисциплін

Навчання — складна робота, але на скільки складнішим є навчання вчителів!

Е. Стоун

*Гра — це репетиція життя.
Грати цікавіше в команді.*

Л. Худолій

2.2.1. Методи проведення практичних занять

2.2.2. Активні та інтерактивні форми навчання в контексті нової парадигми освіти

2.2.3. Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп та робота в командах

2.2.4. Застосування деяких активних методів і форм навчання в процесі підготовки і проведення практичних занять з фінансистами у вищій школі

2.2.5. Запитання для самоконтролю знань і вмінь

2.2.1. Методи проведення практичних занять

Практичні заняття — це заняття, на яких відбувається «закріплення» знань, що були набуті в результаті прослуховування лекції; перевіряється якість засвоєння теоретичного матеріалу; набуваються навички і опрацьовуються моделі поведінки майбутніх спеціалістів на різних ділянках їх майбутньої роботи чи в різних ситуаціях. До того ж практичні заняття мають стимулювати студентів до подальшого поглибленого вивчення дисципліни. Практичні заняття повинні мати різноманітну форму, по можливості бути не схожими одне на одне за методами і формами навчання, а відтак, містити елементи новизни та інтриги. Це посилюватиме інтерес до

навчання.

Метод навчання то є спосіб взаємодії педагога і учнів, що направлений на досягнення поставлених цілей навчання. Методи поділяються на **словесні, наочні і практичні**.

До **словесних методів** можна віднести: пояснення, бесіду, інструктаж, дискусію.

До **наочних** можуть бути віднесені демонстрування слайдів за окремими позиціями теми; конструювання схем на дошці, самостійне спостереження явищ.

Практичні методи – вправи з розрахунку показників за формулами, вирішення ситуаційних задач, робота з новітніми інструментами та гаджетами.

2.2.2. Активні та інтерактивні форми навчання в контексті нової парадигми освіти

Одна з вимог до сучасної вищої школи — студенти повинні не тільки опановувати програму навчальних дисциплін, а й засвоювати модель дій спеціаліста в тій чи іншій сфері професійної діяльності (чи ситуації).

Для відпрацювання такої узагальненої моделі дій спеціаліста з фінансів, а також найбільш типових ситуацій в його майбутній професійної діяльності на практичних заняттях доречно використовувати різні форми **активного навчання**. У процесі такого навчання можуть бути отримані кращі результати в оволодінні фаховими вміннями, а дії доведені до автоматизму стануть професійними навичками, що полегшить адаптацію молодого спеціаліста до роботи в колективі.

На відміну від традиційних форм проведення практичних занять педагогам доцільно застосовувати активні методи навчання в індивідуальній чи колективній формах роботи. При цьому активні методи навчання можна поділити на імітаційні методи **неігрові** (вирішення задач, розбір конкретних фінансових ситуацій, кейси) та імітаційні **ігрові** (розігрування ролей, ділові ігри,

ігрове проектування).

До активних ігрових форм належать:

- *рольові ігри,*
- *ситуаційні задачі,*
- *ділові ігри,*
- *ігрове проектування,*
- *«мозковий штурм»,*
- *використання комп'ютерних навчальних програм*
- *та ін.*

Інтерактивні методи навчання — це така форма навчання, яка дозволяє викладачеві і учням у процесі навчання виконувати спільну роботу, обмінюватися думками, спільно досягати запланованого результату.

Хоча практичні заняття у активних формах відрізняються як за сценаріями, завданнями, які необхідно вирішувати в навчальному процесі, вони все ж мають спільні цілі:

- активізувати сприйняття матеріалу в навчальному процесі;
- відтворити реальні професійні ситуації та фрагменти майбутньої професійної діяльності;
- прищепити навички творчого аналізу фактичного матеріалу;
- виховати системне мислення, що включає комплексне розуміння ситуації, яка склалася;
- виробити навички самостійного (або колективного) опрацювання рішень з проблемних питань;
- оволодіти методами моделювання ситуацій, передбачення наслідків прийнятих рішень, здійснення заходів на покращення ситуації.

Крім того, методи активного навчання можуть виконувати не тільки навчальну функцію, а одночасно й контрольну-перевіркову. Більшість із них можуть використовуватись для поточної атестації студентів (оцінки міри засвоєння окремих блоків теми); а частина — для підсумкового стану вивчення

курсу (при проведенні заліків, іспитів) та для перевірки підготовленості студентів до вирішення професійних завдань і виконання функцій, передбачених кваліфікаційними вимогами.

Вибір конкретних форм і методів активного навчання здійснюється, виходячи із структури і змісту навчальної дисципліни, конкретних цілей та завдань навчання. Як правило, використання активних методів навчання здійснюється після застосування традиційних форм навчання — розв'язання типових задач, проведення традиційних семінарських і практичних занять. Але ігрові форми занять можливі і доцільні бувають навіть на початкових заняттях, щоб зробити простішим засвоєння окремих тем, викликати інтерес до теми чи до дисципліни в цілому.

Використання майже всіх перерахованих активних форм навчання, як свідчать педагоги, значно ефективніше проявляється в процесі командної роботи.

2.2.3. Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп та робота в командах.

Повсякденне життя показує, що бізнес на будь-якому підприємстві будь-якої галузі, у будь-якій фінансовій установі—це справа колективна, командна. Тому студентів слід навчати працювати в командах. До того ж, ступінь засвоєння матеріалу при роботі в команді є значно вищим.

Що ж таке команда?

Команда — це будь-які групи людей, які мають загальну мету та є залежними від спільних зусиль у досягненні цієї мети. Команда може засновуватися на формальних або неформальних засадах.

Команди можуть бути невеличкими (по 3-4 особи) або великими (від 20 і більше осіб).

Робота команд, як правило, проходить по єдиному зразку:

- визначається проблема;
- збирається інформація про проблему;

- аналізуються зібрані дані;
- формується документація;
- розробляється план дій, який реалізується командою;
- оцінюються результати реалізації плану.

Однак робота в команді, яка кваліфікується спеціалістами як високо ефективна, у більшості своїй не є такою вже простою, особливо на перших порах, поки не досягнуті взаємопорозуміння і взаємна підтримка між її учасниками.

Приховані почуття і процеси, що властиві всім командам на початку їх роботи:

- самоусвідомлення особи в команді (її місце, хто головний, взаємна лояльність);
- взаємозв'язки між учасниками команди (відносини між учасниками — неформальні чи строго ділові, відкриті чи приховані);
- усвідомлення своєї приналежності до організації (зв'язок із ін. організаціями, із своїми підрозділами).

Етапи становлення команди

Команда в процесі розвитку проходить декілька передбачуваних етапів:

- формування;
- притирання;
- нормалізація;
- робочий стан.

На етапі формування команди моделі поведінки можуть бути такі:

- спроба окреслення завдання і вирішення як його розпочинати;
- спроба визначити можливі форми поведінки у групі і способи розв'язання проблем (як обговорювати, який документ готувати);
- рішення щодо того, яка інформація потрібна і яким чином її зібрати;
- дискусії щодо концепцій і окремих питань;

- обговорення проблем, що прямо не стосуються завдання;
- прояви невдоволення учасників організацією роботи.

Коефіцієнт корисної дії на цьому етапі розв'язання проблеми досить низький.

Етап притирання характеризується такою моделлю поведінки:

- суперечки між учасниками;
- небажання вирішувати завдання відмінні від тих, у яких учасник команди відчувається впевнено;
- конкуренція, зростання напруженості;
- поступове досягнення порозуміння

Етап нормалізації

- відновлення здатності до конструктивної критики;
- заміна конкуренції на співробітництво;
- усвідомлення себе учасником команди;
- налагодження командного духу і усвідомлення спільної мети;
- дотримання основних правил і стилю поведінки.

Етап робочого стану команди

- учасники команди добре розуміють одне одного, доповнюють одне одного;
- усвідомлюють свої ролі;
- тісний взаємозв'язок усіх учасників і настроїв на розв'язання проблеми.

Тривалість етапів може бути різною. Важливо, щоби підготовчі етапи не затяглися на довго, і щоби кінцевий результат був досягнутий вчасно і повною мірою. Розуміння слухачами зазначених етапів становлення команди збереже їх від розпаду через крах нереалістичних сподівань, допоможе не впадати в паніку, а цілеспрямовано просуватися до мети - вирішення якогось конкретного завдання командним способом. Слідуюмо за народною мудрістю — одна голова добре, а дві — краще! У командах досить ефективно можуть

використовуватися активні форми навчання.

2.2.4. Застосування деяких активних методів і форм навчання при проведенні практичних занять зі студентами-фінансистами у вищій школі

Виходячи із власної багаторічної практики, наведу приклади застосування деяких активних методів навчання і форм, у яких вони можуть бути подані на практичних заняттях з фінансових дисциплін у ВЗО :

1. Фінансовий диктант з перехресною перевіркою — як форма активізації тестування.
2. Використання навчальних (рольових) ігор.
3. Теоретичні і практичні ситуаційні задачі (кейси).
4. Ділові ігри, ігрове проектування.
5. Метод «мозкового штурму» для творчого розв'язання складних проблем нетрадиційним способом.
6. «Письмовий штурм» як варіант «мозкового штурму».
7. Kahoot як інноваційна форма проведення заняття.

«Фінансовий диктант з перехресною перевіркою» як форма активізації тестування. Ми вже зупинялися на тому, що практичні заняття призначені поглиблювати знання і навички студента, але мають слугувати також для перевірки засвоєння матеріалу за відповідною темою. Є теми, що містять велику кількість визначень категорій і понять, містять різні класифікації, роль і значення понять (особливо це актуально на початкових темах курсу). Якість засвоєння матеріалу можливо перевірити за допомогою тестування, але цей традиційний метод можна урізноманітнити, надиктувавши диктант із відкритих і закритих тестів поперемінно двом варіантам слухачів. Після завершення тестування викладач віддає роботи на перевірку протилежному варіанту, називає правильні відповіді, студенти перевіряють роботи паралельного варіанту, і вони ж виставляють оцінку за кількістю правильних відповідей. Після цього аналізуються типові помилки,

що були допущені студентами. Така робота займає лише 10-20 хвилин аудиторного часу, дає можливість викладачеві використати на занятті ще й інші форми навчання, звільняє його від рутинної перевірки тестів, і навіть не вимагає комп'ютерного забезпечення. При цьому, як показав мій багаторічний викладацький досвід, студент не схильний завищувати оцінку іншому, якщо той не сидить поруч. Та хіба у цьому сенс?

Використання навчальних (рольових) ігор. Що ж таке гра?

Гра — діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності з розважальною чи навчальною метою.

Французький соціолог Роже Каюа визначив певні властивості гри: радість, відмежованість, невизначеність результату, правила, вигаданість.

Експерт з освіти, американський науковий співробітник Центру інноваційних освітніх програм при Гарвардському університеті Тонні Вагнер зауважував, що «гра — це частина нашої людської натури і внутрішньої мотивації» [22, С. 34]. Протягом шляху від гри до захоплення і призначення набуваються «навички креативного мислення» та отримання справжніх «знань», проте найчастіше у спосіб, який заохочує внутрішню мотивацію людини. При цьому вчений відзначає, що «люди найбільш креативні тоді, коли їх мотивує інтерес, задоволення та складність самого завдання, а не тиск із зовні» [22, С.34].

Рольовою грою (навчальною виставою) називається навчальний захід, коли перед групою розігруються й імпровізуються ситуації з реального життя (без сценарію і плану діалогів), а згодом проводиться обговорення побаченого щодо представленої ситуації.

Результатом застосування цього заходу є підвищення ступеню засвоєння матеріалу за рахунок емоційної компоненти.

22. Вагнер Т. Створення інноваторів: як виховувати молодь, яка змінить світ. Київ: FUND. 2015. 222 с.

Використання:

- для розв'язання проблеми кращого запам'ятовування матеріалу;
- для глибшого ознайомлення учасників групи із поглядами і позиціями, що істотно відрізняються від їхніх;
- для дослідження проблем, що виникають у процесі взаємовідносин між суб'єктами (*наприклад: кредитор - отримувач кредиту, продавець – покупець фінансових послуг*);
- для практичного закріплення нових знань і навичок.

Переваги:

- ефективний спосіб стимулювання дискусії, спрямованої на розв'язання проблеми;
- дає можливість глибше зрозуміти поведінку іншої людини (інших суб'єктів підприємницької діяльності);
- дозволяє уникнути в реальному житті помилок, які відіграються в аудиторних умовах;
- загострює увагу слухачів, додавши драматичності.

Рольові ігри не годяться для великої аудиторії (більше 35 чоловік), але для академічної групи бувають в самий раз, щоб охопити всіх студентів.

Практичні поради для викладача:

- створювати умови, щоб учасники під час навчання одержували задоволення;
- чим більше залучено учасників, тим більше матеріалу для запам'ятовування;
- не форсуйте гру!
- надайте можливість групам після завершення аналізу самим оцінити виконання їх ролей;
- нагороди й призи сприяють одержанню задоволення від гри і підвищують мотивацію.

Рольова гра, як весела вечірка: про неї цікаво читати, але краще взяти

участь.

Однією із ефективних (перевірено багаторічною педагогічною практикою автора) можна вважати рольову **інтерактивну гру «Круглий стіл видатних фінансистів усіх часів і народів» за темою: «Історія розвитку фінансової науки»** з дисципліни «Фінанси». Студенти отримують від модератора шильди з іменами та періодами життя видатних фінансистів, чії розробки увійшли у золоту скарбницю сучасної фінансової науки і практики. Гравці у хронологічній послідовності розповідають про вклад «їх» фінансистів у розвиток фінансової науки, починаючи від Аристотеля, Діомеда Карафи до сучасних видатних зарубіжних і вітчизняних вчених-фінансистів. Гру доречно проводити від першої особи. Включені зорова (шильди) і слухова пам'ять. Відпрацьовуються паралельно також навички поведінки учасників на круглих столах. Цією грою досягається цивілізаційний зв'язок ідей різних поколінь і народів, краще засвоюється понятійний апарат фінансових дисциплін. На цьому занятті здійснюється фронтальне опитування цілої групи студентів.

Хорошим прикладом проведення навчальної гри може бути гра під умовною назвою **«Вибудовуємо ефективну фінансову систему України разом»**. Це приклад інтерактивної гри, в якій приймають участь як всі студенти академічної групи, так і викладач. Обирається Прем'єр-міністр із числа студентів, який представляє схему внутрішньої системи забезпечення фінансами країни; розписується організаційна (управлінська) структура фінансової системи і призначаються «керівники» міністерств і відомств для управління нею із студентів. Останні представляють функції їх установ, пропонують можливі раціональні зміни в їх діяльності для узгодження їх з ін. фінансовими установами для уникнення дублювання функцій і комплексного вирішення проблем у фінансовій системі. За повнотою і обґрунтованістю названих функцій кожному гравцю колективно виставляється рівень заробітної плати (оцінка). Викладач фіксує її в журналі. Гра особливо добре вдається, коли група засвоїла теоретичний матеріал і

попередньо ознайомилася з діючими документи по створенню органів управління фінансами в Україні. Емоційна компонента в цій грі дуже висока. Навіть через багато років поспіль бувші студенти пам'ятають, якою фінансовою установою вони «керували» і оцінюють власні шанси по наближенню до своєї мети.

Цікавими в плані засвоєння професійної термінології виявилися ігри : « Фінансові піксіки» (де треба жестами зобразити поняття) та «Правда чи брехня»(де треба швидко вибрати правильну відповідь щодо категорії чи поняття).

Теоретичні і практичні ситуаційні задачі

Ситуаційна задача є однією з найбільш ефективних і простих з точки зору організації навчального процесу форм запровадження активних методів навчання.

Суть задачі - в пред'явленні *ситуації на певний момент функціонування конкретної соціально-економічної системи* (підприємство, його підрозділ, банк, страхова компанія тощо). *Завдання студентам — комплексний аналіз ситуації і прийняття рішення щодо покращення в її рамках.*

Предметом моделювання господарської ситуації можуть бути:

- економічні і технологічні процеси, наслідки їх трансформації (зміна моделі господарювання на підприємстві, заміна обладнання, запровадження нових фінансових послуг);
- економічні та фінансові розрахунки (обґрунтування оптимальних рішень);
- наслідки прийнятих управлінських рішень (зміна обсягу діяльності, розширення ресурсного потенціалу).

Залежно від мети навчання і методичних підходів до розробки ситуацій можна виділити: **теоретичні ситуаційні задачі** — *рішення їх має теоретичний характер (розробка схем, програм). Вони ставляться з метою активізації процесу пізнання, закріплення і систематизації одержаних студентами знань;*

практичні ситуаційні задачі (вправи) мають прикладний характер,

пов'язані з господарськими ситуаціями, з якими студенти можуть зіткнутися у своїй майбутній практичній діяльності. Вони дуже доречні на магістерських програмах, де більшість дисциплін носять управлінський характер (банківський менеджмент, страховий менеджмент, фінансовий менеджмент, податковий і бюджетний менеджмент).

Прості ситуаційні задачі пов'язані з матеріалом однієї теми або з блоком тем однієї дисципліни (наприклад: **вибір оптимальних умов кредитування фізичних / юридичних осіб; укладання договору страхування життя чи майна**).

Комплексні ситуаційні задачі пов'язані з матеріалами декількох різних тем курсу або декількох дисциплін (**розробка пакету документів для отримання грантового кредитування агробізнесу, етапи проходження процедури отримання гранту чи пільгового кредиту** — тут потрібні знання щодо специфіки виду бізнесу, уміння скласти бізнес-план, щодо основ пільгового кредитування, знання процедур його отримання).

Проблемні ситуаційні задачі (їх ще називають *case study*) — задачі що не мають однозначного рішення і вимагають творчого застосування раніше засвоєних принципів і методик. Це може бути **ситуація укладання клієнтом банку договору житлової іпотеки на різний період, на різних умовах банку (в курсі дисципліни банківський менеджмент); вибір варіантів фінансового забезпечення розширення бізнесу (у дисципліні фінансовий менеджмент); оптимізації податкових платежів підприємства (у дисципліні податковий менеджмент)**.

Незалежно від характеру ситуаційних задач, вони мають відповідати ряду вимог:

- наявність складної ситуації або проблеми, що вимагає творчого підходу до вирішення (*тобто задача не має бути вирішена за допомогою однієї конкретної методики чи типової схеми прийняття рішень*);
- ситуації мають бути побудовані таким чином, щоб їх вирішення

відбивало логіку дій спеціаліста (*а саме: аналіз ситуації, оцінка стану, що склався на даний момент; постановка задачі або комплексу задач, що витікають із даної ситуації*);

— розв'язання проблеми (визначення і опрацювання різних варіантів вирішення і вибір найбільш оптимального);

— доведення правильності рішення, ефективності запропонованих дій та методів.

Зауважимо, що ситуація має носити характер не притаманний діловій гри (тобто має бути відсутній ланцюжок рішень, характерний для ділової гри).

Багатоваріантність рішень може закладатись у структурі інформації або в структурі самої задачі.

Наявність надлишкової інформації важлива, бо студент має знати де, як і яку знайти необхідну для вирішення інформацію.

Перед розробкою ситуаційних задач:

— аналізуються зміст і окремі теми курсу, виділяються ті розділи, на основі яких можуть бути розроблені ситуаційні задачі;

— аналізується обсяг методичного забезпечення традиційних семінарських і практичних занять, визначається коло питань, що проробляються за допомогою ситуаційних задач;

— розробляється перелік ситуаційних задач для кожного розділу з визначенням їх характеру і місця у навчальному курсі.

У методичне забезпечення ситуаційних задач включається:

— перелік ситуаційних задач;

— інформаційне забезпечення для їх розв'язання;

— виклад методичних підходів до розв'язання.

Обговорення ситуаційних задач на практичних і семінарських заняттях може мати різний характер. Наприклад, може створюватись декілька груп, кожна з яких опрацьовує свій варіант рішення з подальшим загальним обговоренням.

Оптимальним варіантом інформаційного забезпечення є створення єдиної комплексної бази інформації для розв'язання всіх ситуаційних задач (або для всіх методів активного навчання). Для цього проводиться розгляд декількох об'єктів (5-6 підприємств, банків, страхових компаній), у процесі розгляду вивчається зміст всіх функцій, особливості організації, структури управління, типові положення про об'єкт, формується масив статистичних, планово-розрахункових, бухгалтерських даних. Одержана інформація може використовуватись 2—3 роки і щорічно доповнюватись довідковою інформацією.

Консорціумом із удосконалення менеджмент-освіти в Україні з метою популяризації використання ситуаційних вправ у викладанні фінансових дисциплін «Фінансовий менеджмент», «Фінанси підприємств», «Фінансовий аналіз», «Інвестиційний менеджмент» було видано навчально-методичний посібник «Фінанси: Методичні вказівки до ситуаційних вправ» [23].

Всі case study, наведені в цьому посібнику, містять «стислий огляд вправ, їх мету, рівень складності, можливості використання, авторські запитання для обговорення та їх аналіз, випробувану на досвіді методіку проведення заняття із використанням вправи; рекомендуються матеріали і обладнання, план і розклад обговорення вправи, додається список літератури». Викладачі ЗВО, бізнес-тренери можуть використати ці кейси як приклади для створення власних розробок, а можуть спробувати використати кейси- оригінали.

Ділові ігри, ігрове проєктування.

Логічним продовженням аналізу господарських ситуацій і розв'язання ситуаційних задач є проведення ділових ігор.

Ділова гра — це метод навчання вибору послідовних, оптимальних рішень в умовах, що імітують реальну господарську практику.

Основна відмінність ділових ігор від інших методів полягає в тому,

23. *Фінанси: Методичні вказівки до ситуаційних вправ: Навч.-метод. посіб./ Упоряд.: О.І. Сидоренко, П.С. Редько. Київ. Навч.-метод.центр Консорціумом із удосконалення менеджмент-освіти в Україні. 2005. 452 с.*

що в них на матеріалі послідовно створюваних ситуацій спільними зусиллями учасників гри відтворюються моделі професійної діяльності.

У діловій грі господарські ситуації вивчаються студентами в динаміці: *прийняте рішення впливає на об'єкт, змінює його стан, відомі наслідки прийнятого рішення (нова ситуація) і є послідовний ланцюжок рішень*. Крім того, ділова гра визначає розуміння моделі дій спеціаліста в даній ситуації. Беручи участь у ділових іграх, студенти набувають не тільки професійних, а й ділових навичок: уміння адаптуватись у групі, розуміти цілі та інтереси інших учасників гри, приймати самостійні та групові рішення.

Темою ділової гри можуть бути розділи курсу, що потребують від аудиторії пізнання як самих економічних процесів (господарських ситуацій), так і моделей поведінки спеціалістів.

У науково-методичній літературі опрацьовані основні вимоги до ділових ігор. Вони мають містити:

- конкретний об'єкт ігрового моделювання;
- моделі процесу діяльності працівників і спеціалістів підприємств і організацій з опрацювання управлінських рішень;
- розподіл ролей між учасниками гри;
- різницю ролевих цілей при опрацюванні рішень;
- взаємодію учасників, що виконують ту чи іншу роль;
- наявність спільної мети у всього ігрового колективу;
- колективне опрацювання рішень учасниками гри;
- реалізація в процесі гри ланцюга рішень всіх її учасників;
- багатоваріантність рішень;
- наявність системи індивідуальних або групових методів оцінки для учасників ділової гри.

Невідповідність ділової гри вище переліченим вимогам призводить до того, що вона «не йде» або трансформується в інші, більш прості форми активного навчання (розігрування ролей, ролеве прекування).

Методика проведення гри

Методика проведення гри містить виклад структури самої гри, тобто послідовний опис етапів і завдань, які в ті чи інші моменти часу мають відпрацювати учасники гри. Визначається зміст і годинний графік гри, зміст операцій і послідовність прийняття рішень на кожному етапі, нормативний ігровий час, необхідний для відпрацювання операцій, відповідальні (ведучі) по кожній операції. Крім того, визначається, на якому етапі ділової гри мають місце ситуації-збої (хто з учасників визначає варіанти ситуацій-збоїв, їх характер і порядок введення в гру).

В описі ділової гри наводиться система стимулювання учасників гри.

У цьому розділі наводиться порядок індивідуального чи групового стимулювання і застосування санкцій до учасників гри.

Предметом стимулювання може бути: скорочення нормативного часу на виконання операцій, новизна, оригінальність прийнятого рішення, повнота обґрунтування, правильність розрахунків прийнятого рішення.

Предметом санкцій можуть бути: перевищення нормативного часу виконання операцій, помилковість рішень і розрахунків, порушення трудової дисципліни.

Система стимулювання за характером може бути як ігровою (позитивні чи від'ємні бали), так і імітуючою (премії, заробітна плата і її підвищення, підвищення по службі).

Інструкції учасникам гри

У матеріалах з ділової гри мають бути наведені детальні інструкції щодо виконання кожної посадової ролі. Спосіб опису інструкції гравцям може бути різним:

- перелік дій і їх наслідків у табличній формі;
- алгоритмічне уявлення поведінки гравців, що відповідає технології професійної діяльності.

Спосіб обирається залежно від змісту і цілей гри, конкретного її етапу.

Методичне забезпечення

У методичне забезпечення доцільно включати такі матеріали:

- методику підготовки проведення гри, включаючи рекомендації викладачам з проведення всієї гри, а також окремих етапів, операцій, кроків;
- керівництво щодо застосування системи оцінок. Система оцінок має забезпечити контроль якості прийнятих рішень з позицій норм і вимог професійної діяльності. При розробці цієї системи визначаються цілі оцінювання, їх предмет (оцінюються діяльність, прийняті рішення, особисті якості учасників гри, успішність роботи ігрових груп), визначаються виміри оцінок;
- перелік форм бланкової та іншої документації, необхідної для виконання учасниками всіх дій у грі.

Інформаційне забезпечення

У цьому розділі наводиться банк статистичних і бухгалтерських даних, довідкових економічних показників, нормативів, іншої довідкової інформації.

Інформація може бути подана як у вигляді узагальнених і систематизованих таблиць і графіків, так і первинних форм статистичної, фінансової та бухгалтерської звітності, тобто носити надлишковий характер. Учасник гри самостійно формує для себе необхідну інформаційну базу.

У діловій грі може бути використаний також інший принцип: наявність загальної інформації, необхідної для вирішення поставлених завдань і «платної», що надається учасникам у випадках труднощів при опрацюванні рішень за певну кількість штрафних балів.

На даний час на ринку є досить значна кількість ділових ігор, які можуть бути використані у процесі навчання фінансистів. Серед них добре себе зарекомендували: Cashflow (у версіях від 101 до 505), Прогностична гра від Aktivitы Groop та ін.

Ігрове проєктування — ігрове моделювання процесу розв'язання складних організаційно-економічних задач, що мають різні варіанти рішень з розподілом функцій між учасниками. Цей метод орієнтується на відпрацювання методичних рішень, планових задач, що потребують багато часу.

Вимоги до ігрового проектування:

- наявність складної економічної проблеми ;
- неоднозначність розв'язання проблеми;
- розподіл учасників на групи, кожна з яких опрацьовує свій варіант розв'язання проблеми;
- аналіз, захист перед аудиторією і оцінка результатів.

Методичні розробки з ігрового проектування мають включати:

- Загальні положення, мета і призначення ігрового проектування. Характеристика ігрового проектування в навчальному курсі, основні цілі проведення: характеризуються процеси, що моделюються в процесі ігрового моделювання).
- Опис об'єкта моделювання ігрового комплексу. Опис об'єкта здійснюється таким самим чином, як і в діловій грі: визначаються характеристики, параметри, початкові умови функціонування. Ігровий комплекс у проектуванні значно спрощений. Він визначає поділ групи на дві-три команди, що виконують завдання на основі однієї і тієї ж інформації. Дії команд контролює і оцінює арбітраж, що формується із студентів і викладачів.
- Завдання і інтереси учасників. Описуються мета діяльності команди, основні завдання і фактори, що враховуються при підбиванні підсумків; відображаються колективні і особисті інтереси.
- Характеристика етапів і послідовність виконання операцій. Опис етапів, послідовних операцій, визначення відповідальних за виконання кожної з них. На базі характеристики етапів розробляються інструкції учасникам гри.
- Інформаційне і методичне забезпечення. Формується повна база даних, на основі якої здійснюється ігрове проектування та основні методичні підходи чи основоположні принципи, якими має керуватись група при вирішенні поставлених завдань.

Прикладом успішного проведення занять з фінансових і банківських дисциплін у формі ділових ігор та ігрового проектування в ПВНЗ «Європейський університет» було створення Навчально-тренувального банку, укомплектованого фінансовими комп'ютерними програмами «Фін-аналіз», «Фін-мастер» та комп'ютерними програмами, що функціонували в декількох українських банках. Робота в таких програмах не потребувала перенавчання студента-випускника для роботи у банку, який поставив університету свої програми або їх демо-версії.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України в Навчально-науковій лабораторії — Музей грошей, банківської та страхової справи використовується навчальна комп'ютерна банківська програма «B2» (для вивчення дисципліни Банківський менеджмент), а також студенти мають доступ до комп'ютерної програми ПриватБанку, яка дає можливість ознайомитись із новітніми банківськими продуктами, забезпечує проходження віртуальної практики студентам, оцінює їх рівень знань і дає можливість отримати сертифікат з оцінкою у балах, який вводить студента в кадровий резерв цього банку. Кадрові служби провідних банків України, співпрацюючи з кафедрами провідних ЗВО, добре засвоїли правило, що раціональніше зразу навчати студента для роботи в своєму банку, на своїх комп'ютерних програмах, ніж потім перенавчати його.

Метод «мозкового штурму» для творчого розв'язання складних проблем нетрадиційним способом.

«Мозковий штурм» — це метод, розроблений Алексом Озборном (США), що полягає у відокремленні процесу творення ідей від їхньої оцінки. Метою цього методу є створення в аудиторії атмосфери «вільного польоту думки», стимулювання створення (продукування) нових ідей.

Філософською основою цього методу є теорія «кількість породжує якість» [24].

24. Мецержкова К. Що таке мозковий штурм та які техніки бувають

Заохочується як вдосконалення ідей, так і створення нових, але при цьому ставити проблему і здійснювати аналіз можливостей варто лише тоді, коли всі учасники мають певні знання з проблеми і мотивацію для участі у груповій роботі.

Метод «мозкового штурму» доцільний:

- для розвитку творчого мислення;
- щоб допомогти спеціалістам-практикам вийти за межі поточних проблем;
- для досягнення прогресу у розв'язанні проблеми, якщо традиційні методи непридатні.

Вимоги до процедури:

- зручне середовище, де ніщо не відволікає увагу;
- енергійний, добре підготовлений ведучий;
- один-два помічники для запису ідей на дошці;
- робота в заздалегідь визначених часових межах (10 — 15 хвилин на продукування ідей);
- кількість учасників групи не більше 7-8 осіб, включаючи ведучого та помічників;
- стимулювання змагання між учасниками групи: за кількість висунутих ідей; за вибір найкращого рішення.

Етапи розв'язання проблеми:

- Постановка задачі. Причини виникнення проблеми.
- Проведення «мозкового штурму» для визначення можливих рішень.
- Вибір найкращого рішення, відхилення невдалих варіантів при оцінці кожної ідеї з позиції придатності для негайного або перспективного використання.

— Складання плану заходів щодо впровадження вибраного рішення.

«Письмовий штурм», як варіант «мозкового штурму».

Відмінність методу «письмового штурму» від класичного «мозкового штурму» полягає в індивідуальній генерації ідей і запису їх на аркуші паперу (із фіксацією авторства).

Ця методика найкраще працює із життєздатними, зрілими ідеями.

Процедура здійснення методу за етапами:

— Запис проблеми вгорі аркуша (у кожного учасника 1 аркуш)

Учасники наводять свої варіанти рішення, записавши на аркуші (10-15 хв.).

— Всі аркуші збираються і роздаються іншим учасникам, які вказують три варіанти рішення кожної ідеї (10-15 хв.).

— Аркуші збираються і роздаються іншим. Пропонується відповісти: «Які вади має кожна ідея? Як перетворити її на кориснішу?»

— Аркуші передаються іншим з аналогічним питанням.

— Аркуші збираються і роздаються востаннє з проханням відповісти на запитання: «Уявіть, що ви не обмежені в коштах, що треба зробити, аби ця ідея запрацювала?»

— Аркуші збираються і друкуються.

Такий підхід дає змогу забезпечувати кожну ідею необхідною інформацією для її оцінки. Найкращі з них передаються керівництву.

Таким чином, застосування педагогом різноманітних форм активних методів навчання студентів дозволяє зробити процес засвоєння значної суми знань і набуття професійних навичок цікавішим і ефективнішим, привчає до користування комп'ютерною технікою і комп'ютерними програмами.

Круглий стіл.

«Круглий стіл — форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань, коли учасники висловлюються у визначеному порядку; це нарада, обговорення проблем з рівними правами учасників» [25].

Порядок обговорення складається із: виступу модератора, в якому зазначається проблема, встановлюється регламент, здійснюється інформування всіх учасників про спільні правила комунікації. До спільних правил комунікації відносяться рекомендації такого характеру: уникай загальних фраз; у виступі орієнтуйся на мету (завдання); умій слухати; будь активним в бесіді; коротко висловлюй думку; здійснюй конструктивну критику; не допускай образливих зауважень на адресу співрозмовника.

Завершальний (постдискусійний) етап може включати:

- підведення завершальних підсумків ведучим (модератором);
- вироблення рекомендацій або рішень, прийняття резолюції, меморандуму;
- визначення спільних результатів заходу, що проводиться.

Круглі столи можуть проводитись по будь-якій фінансовій темі, яка студентам видається цікавою і актуальною.

Тема викладачем озвучується заздалегідь, студенти самостійно готуються до заняття. На самому занятті обираються спікери круглого столу. Всім пропонується на початку заняття написати на аркуші декілька речень щодо свого розуміння теми, яка буде обговорюватися; а в кінці заняття, після виступів спікерів і дискусії, написати, як змінилася (чи не змінилася) думка слухача. Таким чином можна уникнути «пасивного слухання» аудиторією проблеми, якщо не вся аудиторія задіяна в круглому столі.

Kahoot як інноваційна форма проведення заняття.

В останні роки значної популярності набув on-Line сервіс для створення інтерактивних завдань Kahoot. Цю платформу можна використовувати для навчання будь-яких вікових категорій учнів — школярів, студентів та дорослих людей, що підвищують свою кваліфікацію. Для викладача – це зручна платформа — конструктор , на якій можна створити навчальну гру за допомогою готових шаблонів і надіслати її учням. На Kahoot можна створити **квіз (Quiz)** — тест з чотирма варіантами відповідей і з однією з них

правильною. А можна створити **тест(True or False)** — тест з двома відповідями, і однією — правильною [26].

Яким чином можна використати таке тестування? У процесі лекційного заняття, десь у його середині, щоб утримати увагу слухачів і зрозуміти наскільки викладений матеріал був доступним для їх розуміння, можливо провести Kahoot; а можна таку перевірку знань зробити в кінці заняття по всій темі. Можна організувати конкурс на знання певної тематики (наприклад, з фінансової грамотності, фінансовому шахрайству чи ін.), позмагатися на швидкість відповідей і кількість правильних відповідей, виявити переможця. Використання цієї платформи можливе і для перевірки домашнього завдання. Для сучасного покоління студентів — це зручна платформа для навчання, яка зразу ж показує, правильно чи ні студент мислить, що йому запам'яталося.

2.2.5 Запитання для самоперевірки знань і вмінь

1. *Які методи навчання Вам відомі?*
2. *Що таке активні ігрові форми практичних занять зі студентами?*
3. *Наведіть приклад використання інтерактивних методів навчання?*
4. *Які функції можуть виконувати метод активного навчання?*
5. *Чому і коли доречні командні форми проведення практичних занять?*
6. *Коли доцільне проведення диктанту з перехресною перевіркою?*
7. *Що являє собою рольова гра? Яка з них найбільше сподобалась із курсу фінансових дисциплін?*
8. *Приклад рольової гри з фінансової дисципліни, яку б Ви могли запропонувати аудиторії слухачів?*

26. Використання платформи «Kahoot!» для дистанційного навчання https://osvita.ua/vnz/high_school/73080/#:~:text=%E2%80%9CKahoot!%E2%80%9D%20%E2%80%93%20%D1%86%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0,Google%20Play%20%D0%B0%D0%B1%D0%BE%20App%20Store.

9. Чим характеризується ситуаційна задача. Наведіть приклад.
10. Що таке ділова гра? В чому її відмінність від рольової?
11. Поясніть у чому полягає сутність методу « мозкового штурму»?
12. Коли доречно проводити заняття у формі «круглого столу»?
13. Чи можна вважати Kahoot інноваційною формою проведення заняття?
14. Яким принципом Ви користуєтесь при виборі форми проведення практичного заняття?

РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Ентузіазм і наполегливість можуть
зробити середню людину великою.*

*Байдужість і млявість можуть
перетворити велику людину
на посередність.*

*Вільям Артур Уорд-
американський письменник, кіносценарист*

3.1. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у ЗВО.

3.2. Контроль за ходом засвоєння знань і вмінь.

3.3. Запитання для самоконтролю знань.

3.1. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у ЗВО

Управління навчанням — це координація роботи учасників процесу (викладачів і студентів), яка включає: планування, організацію, мотивацію та контроль, що забезпечує досягнення поставлених освітніх цілей.

Нагадаємо, що зміст освіти визначається такими документами:

- освітніми планами;
- освітніми програмами;
- підручниками і навчальними посібниками.

Плануючи викладання тієї чи іншої дисципліни, викладач має знати, як вона вписується в логічну схему начальних дисциплін, тобто розуміти, що передувало їй викладанню і які дисципліни викладатимуться після неї. Це є важливим моментом для того, щоби розуміти ступінь підготовленості слухачів до сприйняття матеріалу нової дисципліни. Логічні схеми, зазвичай, містяться в освітньо-професійних програмах(ОПП) молодшого спеціаліста, бакалавра,

магістра чи в освітньо-наукових програмах(ОНП) доктора філософії. Далі визначається загальний обсяг кредитів на конкретну дисципліну і деталізується години, що відводяться на лекційні, практичні заняття і самостійну роботу по ній, а також форма контролю (екзамен, залік). З цього моменту починається робота над розробкою робочої програми дисципліни. Помилковою є практика підготовки програми на швидкоруч. Робоча програма має розглядатися на засіданні кафедри і затверджуватися деканатом факультету, має розміщуватися на сайті кафедри. Змінам протягом визначеного періоду програма дисципліни не підлягає. Останнім часом для ознайомлення майбутніх споживачів освітніх послуг на сайтах навчальних закладів розміщуються силабуси дисциплін. За місцем в освітньому процесі, силабус загалом майже теж саме, що й навчальна програма дисципліни, але з тією різницею, що навчальні програми можуть затверджуватися на термін до декількох років, а силабуси — динамічні, гнучкі інструменти викладача. Їх можна та треба змінювати в разі освітньої необхідності кожного року.

В Законі «Про вищу освіту», прийнятому в 2014 році зі змінами, що були прийняті в 2024 р. [27], використовується поняття «програма навчальної дисципліни», а от у Положенні про акредитацію освітніх програм від 2019 р., в критеріях оцінювання якості освітньої програми вказується, що: «Усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів (у формі силабуса або в інший подібний спосіб)». Готуючи силабус треба пам'ятати, що він розрахований, перш за все, на студента, а тому має бути викладений зрозумілою для нього мовою, містити чесну актуальну інформацію, викладатися дуже стисло. В цих документах містяться відомості щодо розробника; спеціальності; освітньої програми; освітньо-кваліфікаційного

27. Закон України «Про вищу освіту» 2014 р.(з доповненнями від 23квітня 2024 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#n6>

рівня слухачів, яким буде викладатися дана дисципліна. У характеристиці самої освітньої дисципліни містяться відомості про те, обов'язкова вона чи вибіркова, якою є загальна кількість годин, кредитів ECTS, якою є кількість змістових модулів, вказується форма контролю, на якому році здобуття освіти викладається, яка кількість лекційних, практичних і самостійних занять передбачена в робочому плані для неї. У робочій програмі і силабусі вказуються мета, завдання, компетентності (інтегральні, загальні і фахові) та програмні результати, які забезпечуються у процесі викладання цієї дисципліни.

Програма та структура курсу містить теми, змістові модулі і час, що виділений на їх вивчення. До того ж у робочій програмі вказані засоби діагностики результатів навчання, методи навчання, методи оцінювання, політика оцінювання, шкала і рекомендовані джерела інформації.

Що стосується викладання лекції з курсу чи окремої тематичної лекції, то доцільним є наявність конспекту лекції, опорного конспекту чи комп'ютерної презентації лекції у викладача.

Зміст лекції мусить відповідати таким вимогам: містити формулювання мети та спрямованості лекції, її пізнавально-виховної ролі; відповідати певному науковому рівню, містити узагальнення, які надають лекції наукову переконливість і суворе доведення висунутих постулатів; викликати у слухачів потяг до розв'язання наукових проблем, мати повні і точні визначення, відповідність термінології певним стандартам; зв'язок лекції з підручником (посібником), відповідність змісту лекції робочій програмі дисципліни.

Щодо дотримання структури лекції говорилося вище, вона може бути різною, але обов'язковими елементами її мають бути :

- вступ (формулювання теми і постановка завдання);
- основна частина лекції, розподілена на окремі частини для полегшення її розуміння;
- наявність висновків (що дає змогу осмислити лекцію в цілому,

виділити основну ідею);

— завдання на самостійну роботу;

— список рекомендованих джерел.

Щодо стилю лекції, то від викладача вимагається: уміння чітко і ясно викладати свої думки; викладати вільно навчальний матеріал без надмірної залежності від конспекту; забезпечувати темп викладання, який підтримує нормальний контакт з аудиторією, забезпечує можливості конспектування головних позицій змісту лекцій (*найсприятливіша швидкість приблизно 100 слів за хвилину*); вміння активізувати увагу слухачів,

Враховуючи, що зір слухачів працює у 40 разів ефективніше, ніж слух, то забезпеченість лекції наочним приладдям і технічними засобами навчання, сучасними комп'ютерними програмами, стає обов'язковою умовою організації лекцій. Треба вміти аналізувати матеріали, що демонструються на занятті, звертати увагу слухачів на найбільш важливі моменти.

Практичні заняття не вимагають від викладача спеціального оформлення. Специфіка їх проведення може бути вказана в робочій програмі дисципліни. Проте було би добре, щоби викладач мав сценарій проведення практичного заняття з чітко сформульованою метою, завданнями, підведенням підсумків. Це, як показує власний багаторічний досвід автора, особливо важливо в умовах проведення практичних занять на інтернет-платформах. Сценарій добре мати похвилинний, щоби встигнути опрацювати всі намічені завдання, в т. ч. і оцінити знання та вміння своїх студентів. Якщо заняття проводиться у формі ділової гри, кейсу чи ігрового проєктування, то студентам мають бути надані методичні матеріали по проведенню таких занять (завчасно до заняття чи на самому занятті). Викладачеві слід пам'ятати, що на той випадок, коли щось пішло не за планом заняття (студентів з'явилося значно менше або вони не підготовлені до заняття), слід мати запасний варіант його проведення. Не слід виказувати аудиторії своє невдоволення. Студенти, що прийшли до вас на заняття, виявили інтерес до нього, заслуговують на доброзичливе партнерське

відношення з боку викладача.

Декілька слів щодо зовнішнього вигляду викладача в аудиторії. Презентація лекції, робота на практичному занятті зі студентами чи ін. категорією слухачів вимагає відповідного зовнішнього вигляду викладача і манер його поведінки. Викладач має виглядати охайно, модно. Проте варто пам'ятати нагадування психологів, що лектор має виглядати як чисте скло – коли воно чисте, ми бачимо те, що за вікном, коли на ньому пляма, то увага концентрується саме на ній. Нічого в особі викладача не має відволікати увагу слухача від головного — від освітнього процесу, тож не слід намагатися сконцентрувати увагу на своїй персоні екстравагантністю в одязі, зачісці чи в поведінці. Для того є інший час та інші приводи. Зважайте, що ваші учні помічають все — стерті підбори, неакуратно зав'язану краватку, невдалий макіяж, обідраний манікюр, неприродні жести... Не давайте їм приводу для глузування.

Не забудьте подякувати своїм учням за відвідування вашого заняття, за активну участь у ньому і за толерантність по відношенню до своїх колег і до вас, як викладача.

3.2. Контроль за ходом здобуття знань, умінь, навичок

Як вже відмічалось раніше, грамотне планування, раціональна організація, правильна мотивація та контроль здатні забезпечити досягнення поставлених навчальних цілей і результатів.

Попередньо детально зупинившись на трьох перших етапах, ми тепер сконцентруємось на контролі, який сприяє:

- виявленню успішності навчання кожного здобувача освіти;
- розкриттю причин незадовільного засвоєння учнями окремих частин матеріалу;
- ліквідації недоліків освітнього процесу в роботі здобувачів і викладачів.

Обов'язковими компонентами контролю можна вважати:

- перевірку знань, умінь та навичок;
- оцінку-вимірювання знань, умінь та навичок;
- облік результатів вимірювання у вигляді оцінок, балів, рейтингу.

Оцінювання у навчальному процесі слід було би починати із самого початку навчання, щоби зрозуміти чи мають здобувачі певні навички та вміння, які потрібні для здобуття освіти на вашому курсі. Це тест «на готовність», його відносять до попереднього виду контролю. В умовах, коли студенти зараховуються до ЗВО на спеціальність з дуже великим розривом у балах, таке тестування є індикатором для викладача щодо рівня підготовленості контингенту слухачів і специфіки роботи з ним, розуміння проблеми подолання відставання у здобутті освіти в майбутньому. В процесі тестування можуть бути виявлені траєкторії, на які буде прагнути вийти здобувач у процесі вивчення дисципліни.

Поточний і періодичний контрольі дають можливість викладачеві зрозуміти на скільки успішно студентами засвоюється матеріал курсу, яка спостерігається динаміка процесу. Це можуть бути періодичні тестові перевірки, а можуть бути оцінки(бали), отримані у процесі проведення різних типів ігор і виконання різних видів завдань по темах.

Модульні контрольі, які проводяться у процесі роботи над частинами тем дисципліни показують динаміку процесу навчання і рівень засвоєння знань, умінь і навичок з фінансової дисципліни.

Підсумковий контроль (підсумкове оцінювання) відбувається наприкінці вивчення дисципліни (чи разового заняття) і дає можливість відповісти на питання: «Чи досягнуті здобувачем заплановані освітні результати?». Щоби відповісти на це запитання проводяться іспити чи заліки з дисципліни. Викладач має поставити в тестах запитання так, щоби вони розкривали практичні результати навчання (ПРН), які передбачено забезпечити даною дисципліною. Зазвичай, результати поточного контролю і підсумкового з урахуванням коефіцієнтів питомої ваги кожного з них

підсумовуються і переводяться в екзаменаційну (залікову) оцінку. Тож усі методи контролю доречні: спостереження за навчанням учнів; усне опитування; письмовий контроль; комбіноване опитування; самоконтроль; іспити; заліки.

Педагогічні вимоги до контролю:

- об'єктивність перевірки та оцінки;
- індивідуальний характер;
- систематичність і регулярність контролю;
- всебічність перевірки;
- диференційованість перевірки;
- різноманітність форм;
- етичне ставлення до тих, кого перевіряють;
- гласність контролю.

Проте викладачеві не слід нехтувати оцінкою і його власної діяльності здобувачами освіти, щоби мати можливість корегування і удосконалення викладання. Наведемо стандартні вимоги до компетенцій викладачів в оцінюванні студентів, наведені американським професором Норманом Е. Гронлундом. Вони «зосереджені на їхньому вмінні вибирати, розробляти, застосовувати, оцінювати, інтерпретувати методики оцінювання, використовувати їх результати, виставляти справедливі бали, повідомляти результати оцінювання, також розпізнавати неприйнятні методики оцінювання та використання інформації про оцінювання» [28, С. 25].

Про доцільність анкетування своїх слухачів за результатами курсу на предмет якості викладання наголошується в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних педагогів. Проте особливо звертається увага на те, що складати

28. Гронлунд Норман Е.. *Оцінювання студентської успішності: Практич. посіб.* Київ. Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджменту освіти в Україні». 2005. 312с.

анкету слід таким чином, щоб вона потребувала від студентів оцінки саме специфічних частин навчального курсу та специфічних аспектів педагогічних здібностей викладача (методики читання лекцій і літератури, вміння створювати відповідну атмосферу в аудиторії, можливостей використання різноманітних джерел та інструментів [29, С. 95].

За багато років викладацької роботи авторка мала можливість пересвідчитись в тому, що найсправедливішою оцінкою роботи педагога є все ж оцінка його учнями. Щоби перевірити ефективність власної роботи по викладанню тієї чи іншої фінансової дисципліни, завжди проводила анонімне анкетування студентів після завершення курсу.

Зразок анкети для оцінки якості викладання прослуханого курсу:

1. Чи виявився курс дисципліни «.....» корисним для Вас як для майбутнього фахівця з фінансів і як для громадянина цієї країни?
2. Що Вам видалося найбільш інтересним у курсі?
3. Який матеріал видався зайвим і заслуговує на видалення?
4. Які би теми Ви вважали за доцільне додати в програму дисципліни?
5. На скільки професійним було викладання?
6. Чи був справедливим Ваш викладач при оцінюванні знань студентів?
7. Поставте оцінку викладачеві за курс.

Таке анкетування є досить корисним для подальшого удосконалення курсів і їх викладання. А яке задоволення ви, як викладач, отримаєте, читаючи одкровення і побажання Ваших учнів! В цей момент Ви зрозумієте за ради чого варто було так тяжко працювати. **Вчити і навчатися треба із задоволенням.** Тоді і ефект буде однозначно позитивним.

29. Брінклі А., Десантс Б., Флемм М. та ін. *Мистецтво бути викладачем: Практичний посіб.* За ред. О. І. Сидоренка. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2003. 144 с.

3.3. Запитання для самоконтролю знань

- 1. Якими документами визначається зміст освіти у ЗВО?*
- 2. Що таке робоча програма і силабус? Для кого вони адресовані?*
- 3. Охарактеризуйте, що являють собою підручник і посібник.*
- 4. Що є обов'язковими компонентами контролю знань слухачів?*
- 5. Назвіть і охарактеризуйте види контролю знань, умінь і навичок.*
- 6. Як здійснюється оцінка ефективності роботи викладача?*
- 7. Яке Ваше відношення до методу анкетування?*

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ -З ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

*Не можна примусити людину вчитися,
можна тільки допомогти їй
відкрити у собі здібності до навчання
Г. Галілей*

4.1. Організація проходження навчальної практики

4.2. Оформлення звіту про проходження навчальної практики

4.3. Підведення підсумків навчальної практики

4.4. Запитання для самоконтролю знань

4.1. Організація проходження навчальної практики

Організація проведення практики буде значною мірою залежати від того, скільки часу виділено на неї у відповідній освітньо-професійній (освітньо-науковій) програмі; де її місце у структурно-логічній схемі дисциплін, в графіку освітнього процесу; на який контингент практикантів вона розрахована (магістри чи аспіранти).

Базу проходження практики з викладання фінансових дисциплін визначає профільна кафедра, узгоджуючи з деканатом факультету відповідно до основних вимог підготовки фахівців. Навчальна практика може проводитись як на базі університету, так і на базі інших закладів освіти — коледжів університету, шкіл, а також у відділеннях банків, страхових компаній, інших фінансових установ. Основною передумовою проходження навчальної практики є можливість ознайомлення з матеріалами даного навчального посібника, консультації з керівником практики, організація самостійної роботи практиканта і можливість доступу до аудиторії, перед якою будуть проведені лекційні і практичні заняття.

Зараховують студентів на практику і призначають керівника практики від університету згідно розпорядження декана факультету за погодження

із завідувачем кафедри. На початку практики студенти отримують інструктаж з охорони праці від керівника практики. Керівник проводить також інструктаж про порядок проходження практики, знайомить із вимогами щодо виконання її програми. Під час практики здобувачі освіти повинні в повному обсязі виконати програму проходження практики - ознайомитись із загальною і предметною дидактикою, пройти тестування чи співбесіду з дидактики освітнього процесу із керівником практики, вести щоденник практики і скласти звіт за результатами її проходження, захистити звіт перед комісією.

Навчально-методичне забезпечення навчально-педагогічної практики магістрів (аспірантів) покладається на профільну кафедру і викладача, призначеного для індивідуального керівництва практикою магістрів (аспірантів). Бажано, щоби профільна кафедра забезпечила практиканта методичними рекомендаціями щодо проходження практики [30].

Керівник практики забезпечує:

- проведення всіх організаційних заходів: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки;
- надання студентам-практикантам необхідних документів (програма, календарний план, методичні рекомендації, посібник з викладання фінансових дисциплін чи інші матеріали), перелік яких встановлює навчальний заклад;
- повідомлення студентів про систему звітності з практики, що прийнята на кафедрі;

30. Худолій Л.М. *Методичні вказівки щодо проходження навчальної практики ОС «Магістр» зі спеціальності 072 - фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Магістерська програма «Фінанси і кредит» (рекомендовано Вченою радою економічного факультету НУБіП України від 19 жовтня 2023 року). Київ: НУБіП України, 2023. 14 с.*

- проходження практики згідно з програмою;
- контроль за виконанням студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку;
- перевірку і оцінювання звіту з практики;
- у складі комісії приймання захисту звітів з практики.

Практикант під час проходження практики **зобов'язаний**:

- на початку практики одержати від керівника, призначеного кафедрою, консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно прибути на базу практики;
- у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівника;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- вивчити та суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки і правил пожежної безпеки;
- своєчасно повідомляти керівника практики від кафедри про виникнення труднощів з виконанням програми;
- згідно до вимог скласти звіт про виконання програми навчальної практики та захистити його у визначений кафедрою термін і у визначеній формі.

Результати проходження практики аналізуються і обговорюються на засіданнях кафедри, на підставі чого розробляються рекомендації по удосконаленню навчального процесу з підготовки фахівців-педагогів з фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку.

Нижче наводиться орієнтовний план-графік проходження навчальної практики для магістрів з розрахунку 2 пар в день (табл. 2).

План-графік аспірантів буде виглядати по іншому, оскільки для педагогічної практики у них відводиться значно більший термін - до двох семестрів.

Таблиця 2

**Орієнтовний план-графік проходження навчальної практики
магістра з викладання фінансових дисциплін**

Зміст роботи	Дні тижня				
	1й	2й	3й	4й	5й
Складання індивідуального плану практики, проходження інструктажу у керівника, ознайомлення із програмою практики, знайомство з навчально-методичним забезпеченням дисциплін на профільній кафедрі.	+				
Ознайомлення практиканта з концепцією і парадигмою освіти та навчання в Україні у XXI столітті		+			
Консультація (лекція) щодо психолого-педагогічних особливостей навчання різних аудиторій слухачів. Опрацювання студентом варіантів занять з різними групами слухачів			+		
Консультація (лекція) щодо підготовки до лекції і вимоги до проведення лекційних занять у закладах вищої освіти. Опрацювання студентом варіантів початку і кінця лекції, способів утримання уваги слухачів протягом заняття. Набуття навичок оцінювання практикантом сильних і слабких сторін заняття, проведеного його колегою.				+	+
	6й	7й	8й	9й	10й
Консультація (лекція) щодо застосування активних методів і форм навчання в процесі проведення практичних занять. Опрацювання студентом різних форм активних та інтерактивних практичних занять в аудиторії. Набуття навичок оцінювання якості проведення практичного заняття.	+	+	+	+	
Розробка силабусу з дисципліни					+
	11й	12й	13й	14й	15й
Підготовка звіту про навчальну практику і передача його на перевірку керівникові	+	+	+		
Захист звіту з практики в комісії (проведення лекційного і практичного заняття)				+	+

Програма навчальної практики з викладання фінансових дисциплін

РОЗДІЛ 1. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПАРАДИГМАЛЬНИМИ ЗАСАДАМИ І ДИДАКТИКОЮ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Концепція і парадигма освіти в Україні у XXI столітті

1.1.1. Сутність і значення освіти в сучасному світі.

1.1.2. Концепція і парадигма освіти і навчання в Україні у XXI столітті.

1.1.3. Перехід на парадигму особистісно-зорієнтованої освіти.

1.2. Дидактика освітнього процесу

1.1.1. Навчальний процес.

1.1.2. Дидактика освітнього процесу.

1.2. Психолого-педагогічні аспекти навчальної діяльності

1.3.1. Специфіка навчання покоління Z.

1.3.2. Чому вчить нас досвід зі зміною аудиторій слухачів?

1.3.3. Психологія навчання традиційних і нетрадиційних слухачів.

1.3.4. Роль організатора навчання.

РОЗДІЛ 2. ОЗПРАЦЮВАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Великі і маленькі секрети підготовки та проведення хорошої лекції

2.1.1. Чому ми не завжди буваємо успішними викладачами?

2.1.2. Як розвивати сміливість і впевненість у собі при публічних виступах?

2.1.3. Підготовка до лекції.

2.1.4. Способи покращення запам'ятовування тексту лекцій.

2.1.5. Головні передумови і секрети хорошого публічного виступу.

2.1.6. Початок і кінець лекції. Як привернути і втримати увагу ваших слухачів?

2.2. Застосування активних методів і різноманітних форм навчання в процесі проведення практичних занять з фінансових дисциплін

2.2.1. Методи проведення практичних занять.

2.2.2. Активні та інтерактивні форми навчання в контексті нової парадигми освіти.

2.2.3. Теоретичні і практичні аспекти поведінки малих груп та робота в командах

2.2.4. Застосування деяких активних методів і форм навчання при проведенні практичних занять з фінансистами у вищій школі.

РОЗДІЛ 3. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

3.1.1. Навчально-методичне забезпечення викладання фінансових дисциплін у ВНЗ.

3.1.2. Контроль за ходом засвоєння знань, вмінь і навичок.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

4.1. Організація проходження навчальної практики

4.2. Оформлення звіту про проходження навчальної практики

4.3. Підведення підсумків навчальної практики

Програма практики має бути виконана повною мірою, а кількість і назви тем проведення лекційних і практичних занять мають бути узгоджені з керівником практики.

Орієнтовні теми для проведення лекційних і практичних занять студентами-практикантами :

1. Сутність фінансів, їх функції та роль у суспільстві

2. Світова історія розвитку фінансів.
3. Структура фінансової системи України.
4. Управління фінансовою системою України.
5. Фінансова політика України: зміст, її принципи і особливості в ХХІ столітті.
6. Фінансово-кредитний механізм як важіль впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.
7. Чому страхування - це фінанси?
8. Проблеми пенсійного страхування в Україні.
9. Інвестування аграрного сектору в період війни і в післявоєнний період
10. Податки: добро чи зло?
11. Пряме і непряме оподаткування: переваги і недоліки.
12. Бюджет України у період війни, які зміни очікувати у післявоєнний період.
13. Міжнародні фінансові інституції і умови співробітництва України з ними.
14. Структура ринку фінансових послуг України.
14. Розвиток фінансового ринку в Україні.
15. Основа ринку грошей- кредитна система.
16. Небанківські кредитні установи: роль і значення для розвитку економіки і забезпечення потреб населення.
17. Управління капіталом банку
18. Формування ресурсів банку з депозитних та недепозитних джерел.
19. Управління кредитним портфелем банку
20. Управління інвестиційним портфелем банку
21. Оцінка ефективності діяльності банку
22. Оцінка фінансової стійкості банку
23. Економічні основи функціонування системи банківського нагляду і регулювання.
24. Основні підходи до визначення рейтингу банківської установи.

25. Стратегія розвитку банківської системи України
26. Сучасні методики рейтингової оцінки комерційного банку у світовій банківській практиці.
27. Взаємодія банківських і страхових організацій.
28. Фондові біржі як «нервова система економіки».
29. Державна підтримка малого бізнесу в Україні.
30. Кредитування малого і середнього бізнесу в Україні у період війни.

Теми для проведення занять можуть бути обрані зі списку магістерських робіт кафедри, а можуть бути запропоновані і самим практикантом, виходячи із його професійного інтересу.

4. 2. Оформлення звіту про проходження навчальної практики

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми практики.

Загально прийнятою формою звітності практиканта про проходження практики є подання письмового звіту, підписаного і оціненого безпосередньо керівником від бази практики - кафедри університету чи того підрозділу, куди був направлений студент(аспірант) на навчальну практику [30].

Звіт магістра має містити не більше 20 сторінок друкованого тексту (Times New Roman, 14 шрифт (в графічному та табличному матеріалах дозволяється - 12), 1,5 інтервал) (список літературних та інформаційних джерел, а також додатки не враховуються).

Текст звіту повинен бути логічно обґрунтованим та грамотно викладеним. У роботі не допускаються стилістичні, орфографічні та граматичні помилки.

30. Худолій Л.М. *Методичні вказівки щодо проходження навчальної практики ОС «Магістр» зі спеціальності 072 - фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Магістерська програма «Фінанси і кредит» (рекомендовано Вченою радою економічного факультету НУБіП України від 19 жовтня 2023 року). Київ: НУБіП України, 2023. 14 с.*

Звіт має бути набраний на комп'ютері без скорочення спеціальних і наукових термінів (крім загальноновизнаних), на одній стороні аркуша паперу стандартного формату А4 з дотриманням розмірів полів, які визначені кафедрою.

Зміст може займати 1 сторінку. В ньому записуються назви всіх складових звіту із зазначенням початкових сторінок.

У вступі (2-3 стор.) формулюються мета, завдання проходження практики.

В основній частині звіту викладається матеріал лекційного і практичного заняття (розраховані кожне приблизно на 30 хвилин) на одну із обраних тем із списку чи вибрану самостійно (можливо за темою магістерської роботи) **за основними вимогами:**

1. Містити формулювання назви теми, мети та спрямованості лекції (практичного заняття), її виховної ролі, викликати у аудиторії інтерес до сприйняття матеріалу, зв'язок лекції з попередніми заняттями, посібником, підручником ін. літературою.

2. Дотримання структури лекції

- вступ (формулювання теми, постановка завдань)

- розподіл заняття на окремі частини, що поліпшує його розуміння),

- наявність висновків (що дає змогу осмислити лекцію в цілому, виділити основну ідею),

- завдання для самостійної роботи

3. Містити добре оформлену презентацію матеріалу (лекційного і практичного.

4. Відповідати певному науковому рівню, містити узагальнення, визначення які надають лекції переконливість,

4. Дотримуватися стилю лекції - уміння викладача чітко і ясно викладати свої думки без надмірної залежності від конспекту, дотримуватися темпу викладання, уміти вкластися у виділений час. Контакт з аудиторією, вміння

активізувати увагу слухачів, забезпечити можливість конспектування основних положень змісту.

5. Забезпеченість лекції технічним приладдям, вміння працювати в он-лайн режимі.

6. Відповідний зовнішній вигляд викладача і манера його поведінки під час заняття.

Студент має не тільки грамотно провести лекційне і практичне заняття, але й критично оцінити (в доброзичливій формі) заняття проведене колегою.

Розділ «Список використаних джерел» включає складений за чинними правилами перелік використаних джерел педагогічної літератури (оформлення передбачає перелік в алфавітному порядку або в порядку звернення до джерел в звіті).

Список використаних джерел подається відповідно до чинних бібліографічних стандартів. Джерела варто розміщувати однотипно, одним із таких способів:

- у порядку появи посилань у тексті роботи;
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Складений студентом звіт повинен мати наскрізну нумерацію сторінок:

- титульний аркуш рахується як перший, але номер сторінки на ньому не ставиться;
- щоденник рахується як один аркуш;
- всі обов'язкові документи до звіту вважаються сторінками,, проте цифра номера сторінки ставиться, починаючи з другого аркушу вступу (наприклад, титульний аркуш – перша сторінка, щоденник – друга, зміст – третя, вступ – четверта, основний розділ починається з п'ятої сторінки і т. д. Аркуші звіту мають бути зшиті.

Записи в щоденнику студент робить окремо за кожен день практики :

вказує дату і коротко викладає зміст роботи за даний період. Факт здійснення роботи засвідчується підписом керівника практики.

4.3. Підведення підсумків навчальної практики

Захист звіту про проходження навчальної практики.

Перевірка виконання студентами вимог до проходження практики здійснюється у двох формах: поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль здійснює керівник практики від Університету або тієї організації, куди студента направлено на практику, заслуховуючи практикантів на предмет грамотного проведення лекційних і практичних занять, а також відпрацювання певних елементів програми.

Після закінчення терміну практики проводиться атестація студентів. Для атестації студенти повинні завчасно надати керівникові практики від Університету письмовий звіт про проходження практики і щоденник згідно програми практики, який підписується керівником.

Підсумковий контроль здійснюється в ході захисту звіту про практику.

У випадку наявності суттєвих відхилень від вимог до змісту та оформлення звіт повертається студенту на доопрацювання. Якщо звіт відповідає всім вимогам, то він допускається до захисту.

Захист звіту приймає комісія у визначеному завідувачем кафедри складі. Під час захисту визначається якість виконання програми практики, глибина знань з висвітлених питань, рівень оволодіння студентом практичними навичками самостійної роботи з викладання фінансових дисциплін.

За результатами захисту звіту виставляється загальна диференційована оцінка, яка фіксується на титульному аркуші звіту, у відомості.

Оцінка «відмінно»-90-100 балів. Виставляється за якісно складений звіт і презентацію його: повністю розкритий зміст проходження практики за всіма розділами, що передбачені програмою.

Оцінка «добре»-75-89 балів. Виставляється у тому разі, коли у звіті з практики не розглянуті окремі питання, визначені програмою практики (не більше двох), допущені помилки при письмовому викладенні у звіті зібраного матеріалу, і студент не зовсім впевнено провів заняття.

Оцінка «задовільно» — 60-74 бали. У звіті питання, передбачені тематичним планом розкриті поверхнево, не засвоєна специфіка роботи з різними аудиторіями, проведене заняття не повністю відповідає вимогам до лекційних і практичних занять у ВНЗ.

Оцінка «незадовільно» — 1-59 балів. Виставляється за невиконання програми практики: частковий розгляд питань, передбачених тематичним планом проходження практики, звіт має незадовільну оцінку керівника практики, аудиторні заняття не проведені. Студент направляє на повторне проходження практики або вирішується питання про перебування студента в університеті.

Рекомендується підсумкову оцінку за навчальну практику визначати як середню за письмовий звіт і презентацію лекційного і практичного занять.

Захищений звіт про практику залишається на кафедрі, а знання, вміння і навички - при молодому викладачеві.

4.4. Запитання для самоконтролю знань і вмінь

- 1. Яке місце є більш доречним для проведення навчальної практики з викладання фінансових дисциплін з точки зору студента-практиканта?*
- 2. Що має бути відображено у щоденнику з практики?*
- 3. Від чого буде залежати графік проведення практики?*
- 4. Як можуть обиратися теми занять для підготовки звіту з педагогічної практики?*

5. *Що має бути відображено у вступі звіту з практики?*
6. *Що має бути показано в основній частині звіту з практики?*
7. *Що може кластися комісією в основу оцінки практики з викладання фінансових дисциплін?*
8. *Чи є на Ваш погляд корисною для студента навчальна практика з викладання фінансових дисциплін?*
9. *Чи допоміг Вам у набутті знань, умінь і навичок з педагогіки навчальний посібник «Практика викладання фінансових дисциплін»?*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Ніколаєнко С. М.** *Стратегія розвитку освіти України : початок XXI століття.* Київ: Знання. 2006. 253 с.
2. **Мудрик В.І., Школа О.М., Фен Джю.** *Нова освітня парадигма як чинник розвитку вищої школи. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко.* Харків: ВННОТ. 2019. 470 с.
3. **Вишневська П. І.** *Особистісно-зорієнтований підхід до навчання як один із шляхів вдосконалення навчально-виховного процесу* <https://www.c3n.info/registration/content/ua3459/pages/fl6893.html> .
4. **Крисоватий А.** *Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. Психологія і суспільство. №1, 2015. С.118.* <https://www.c3n.info/registration/content/ua3459/pages/fl6893.html>.
5. **Худолій Л. М.** *Методика викладання фінансових дисциплін: Навчальний посібник.* Київ: вид-во Європейського університету. 2005. 77с.
6. **Проект концепції МОНУ «Освіта для успішної країни» (2024 р.)**
7. **Стратегічний план діяльності МОНУ до 2027 року.** [mon/gov/ua/ua/strategichnij-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku](https://mon.gov.ua/ua/strategichnij-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku)
8. **Дидактика як теорія освіти і навчання.** *Загальне поняття про дидактику.* [Pidru4niki.com/165911226/pedagogika/didaktika](https://pidru4niki.com/165911226/pedagogika/didaktika).
9. **Задорожна-Княгницька Л. В., Тимофєєва І. Б.** *Загальні основи педагогіки : навч. посіб. для здоб. вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр»* Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2020. 192 с.
10. **Княжева І. А.** *Педагогіка: навчальний посібник для здобувачів освіти першого освітнього рівня (бакалавр)* Одеса: Університет Ушинського. 2023. 110 с.
11. **Фіцула М. М.** *Педагогіка вищої школи: Навч. Посіб. [2-е видання, доповнене]* Київ: Академвидав. 2014. 456 с.
12. **Муранова Н. П., Сергєєва Л. М., Романова, Г. М., Микитюк С. М. та ін.** *Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в*

умовах відкритої освіти: метод. посіб. Чернівці: Вид-й дім «Букрек», 2023. 218 с.

13. **Муранова Н. П., Ляхоцька Л. Л., Бондаренко Л. В., Гущина Н. І., Кондратова Л. Г.** Організація науково-методичної роботи на основі хмарних технологій: практикум. Київ : «Міленіум», 2021. 85 с.

14. **Морзе Н.В., Глазунова О. Г., Мокрієв М.В.** Методика створення електронного навчального курсу (на базі платформи дистанційного навчання Moodle 3) Київ: Аграр Медіа Груп, 2016.

15. **Морзе Н.В., Глазунова О. Г.** Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. Інформаційні технології і засоби навчання. Вип. 2. 2008.

16. **Прокопенко А. І., Доценко С. О., Москаленко В. В. та ін.** Технології дистанційного навчання: діяльності та ресурси MOODLE : навч. посіб. Харків : Новий курс, 2021. 49 с.

17. **Кришнамурти Д.** Образование и смысл жизни. Київ: София, 2003. С. 144.

18. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб, Київ: Академвидав, 2004.

19. **Ушинський К.Д.** Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. Т.1. Київ: Рад. школа, 1983. 310 с.

20. **Уорд Вільям Артур.** Цитати

https://tsytaty.com/xfsearch/avtor/%D0%92%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BC%20%D0%90%D1%80%D1%82%D1%83%D1%80%20%D0%A3%D0%BE%D1%80%D0%B4/#google_vignet

21. **Карнегі Д.** Як здобувати друзів і впливати на людей. 2011 р. <https://barracuda-book.com/ru/yak-zdobuvaty-druziv-i-vplyvaty-na-liudei.-deil-karnehi-miaka-paliturka-ukrainska->

[mova/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=osnovna](https://www.mova.gov.ua/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=osnovna)

22. **Вагнер Т.** Створення інноваторів: як виховувати молодь, яка змінить світ. Київ: FUND, 2015. 222 с.

23. **Фінанси: Методичні вказівки до ситуаційних вправ: Навч.-метод. посіб./** Упоряд.: О.І. Сидоренко, П.С. Редько. Київ: Навч.-метод.центр Консорціумом із удосконалення менеджмент-освіти в Україні. 2005. 452 с.

24. **Мещерякова К.** Що таке мозковий штурм та які техніки бувають

<https://journal.gen.tech/post/who-take-mozkovii-shturm-pravy-la-ta-porady>

25. [uk.wikipedia.org/wiki/Круглий стіл](https://uk.wikipedia.org/wiki/Круглий_стіл)

26. Використання платформи «Kahoot!» для дистанційного навчання

https://osvita.ua/vnz/high_school/73080/#:~:text=%E2%80%9CKahoot!%E2%80%9D%20%E2%80%93%20%D1%86%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0,Google%20Play%20%D0%B0%D0%B1%D0%BE%20App%20Store.

27. **Закон України «Про вищу освіту» 2014 р.** (з доповненнями від 23 квітня 2024 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#n6>

28. **Гронлунд Норман Е.** Оцінювання студентської успішності: Практич. посіб. Київ: Навчально-методичний центр Консорціум із удосконалення менеджменту освіти в Україні, 2005. 312 с.

29. **Брінклі А., Десантс Б., Флемм М. та ін.** Мистецтво бути викладачем: Практичний посіб. За ред. О. І. Сидоренка. Київ: Навчально-методичний центр Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2003. 144 с.

30. **Худолій Л.М.** Методичні вказівки щодо проходження навчальної практики ОС «Магістр» зі спеціальності 072 — фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Магістерська програма «Фінанси і кредит» (рекомендовано Вченою радою економічного факультету НУБіП України від 19 жовтня 2023 року). Київ: НУБіП України, 2023. 14 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Худолій Любов Михайлівна

ПРАКТИКА

ВИКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ДИСЦИПЛІН

Навчальний посібник

За редакцією *Худолій Л.М.*